

TAKÁCS FLÓRA¹

GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS A SZOLIDARITÁS FORMÁI A MAI MAGYARORSZÁGON²

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.162>

ABSZTRAKT

Tanulmányomban gyűlölet-bűncselekmények áldozataival és őket segítő, támogató szervezetek, csoportok képviselőivel készült interjúk segítségével arra keresem a választ, hogy a szolidaritás különböző formái hogyan működnek a mai Magyarországon. Az elméleti keret kialakításához a későmodernitás társadalmainak problémáival foglalkozó társadalomelméleteket használok. Ezen elméletek mentén egyrészt arra vagyok kíváncsi, hogy hol találkoznak a segítők szolidaritási gesztusai az áldozatok szükségleteivel, hol mennek félre ezek az aktusok, illetve mely pontokon alakulnak ki olyan szolidaritási lyukak, ahol az áldozatok magukra maradnak és nem kapnak segítséget. Másrészt azt tárom fel, hogy milyen olyan tényezőket lehet beazonosítani, melyek gátolják, vagy elősegítik a szolidaritás csatornáinak, hálózatainak kialakulását és stabilizálódását. Tanulmányomban külön figyelmet szentelek az állami intézményrendszer szolidaritási hálózatokhoz való illeszkedésének, mivel hipotézisem szerint a mai magyar társadalomban, köszönhetően a hatalmi berendezkedés sajátosságainak és a nyilvánosság szerkezetének torzulásának, különösen fontos lehet az állam és a civil szféra együttműködésének feltárása, ha meg akarjuk érteni a szolidaritás működési mechanizmusait.

Kulcsszavak: szolidaritás, későmodernitás, hálózatok, gyűlölet-bűncselekmény

HATE CRIMES AND FORMS OF SOLIDARITY IN CONTEMPORARY HUNGARY

ABSTRACT

My study seeks to answer how different forms of solidarity function in Hungary today through interviews with victims of hate crime and representatives of organisations and groups who aid and support these victims. To develop the theoretical framework I employ social theories that concern the problems of late modern societies. Along these theories I'm on the one hand interested where the solidarity gestures of the helpers meet the needs of the victims, where these acts miss their mark, and where solidarity voids develop leaving victims on their own and unaided. On the other hand I aim to identify factors that hinder or facilitate the development and stabilisation of solidarity channels and networks. In my study, I pay special attention to how public institutions align with solidarity networks, since according to my hypothesis, owing to the peculiarities of power structure and to the distortion of the structure of public sphere in contemporary Hungarian society, it is especially important to reveal the cooperation between the state and the civil society might be particularly important to understand the mechanisms of solidarity.

Keywords: solidarity, late modernity, social networks, hate crime

¹ Takács Flóra, ELTE Társadalomtudományi Kar, doktori iskola, szociológia program, doktorandusz

² A kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karán zajló *Szolidaritás a késő modernitásban* (NKFI-129138. számú) MTA alapkutatás részeként készült. A publikáció az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 projekt támogatásával valósult meg.

GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS A SZOLIDARITÁS FORMÁI A MAI MAGYARORSZÁGON

BEVEZETÉS: SZOLIDARITÁS A KÉSŐMODERNITÁSBAN

A későmodernitás korában a szolidaritás bázisa, az a morális rend, ami működteti a szolidaritási aktusokat, bizonytalanná, kétségbevonhatóvá, változékonnyá vált (Giddens 1990), ami egyben azt is jelenti, hogy mind a rászoruló, mind a gondoskodást gyakorló segítők nehezen látják át a cselekvési lehetőségeiket. Ez megnehezíti, hogy olyan gondoskodási aktusok jöjjenek létre, melyek során a nyújtott segítség találkozik az elvárttal. Másrészt felértékelődik a nyilvánosság társadalmi szerepe és megváltozik a szerkezete, ami visszahat a szolidaritási aktusok formálódására, stabilizálódására és egyes esetekben felbomlására. A nyilvánossággal szorosan összekapcsolódik a hatalom szférája, ami dominánssá teszi a populista ideológiákat a nyilvánosság terében. Ez a folyamat felerősíti az exkluzív szolidaritás³ elterjedését és átrajzolja az érdemes-érdemtelen segítetteket elválasztó válaszvonalat, vagyis a gondoskodásra szorulókat azon körét, akik „jogosan” igényt tarthatnak mások szolidaritására. Sok esetben a populista, autoriter hatalomgyakorlási mód azt idézi elő, hogy a gondoskodásra szorulókat igényei nem tudnak becsatornázódni az állami intézményekbe, ellenben a felelősséget a segítettekre hárítják (Bauman 2000, Giddens 1990) és elvárják tőlük, hogy egyéni önszolgáltató cselekvési mintázatokat alakítsanak ki akkor is, ha erre sem gazdasági, sem kapcsolati, sem kulturális tőke nem áll megfelelő mennyiségben a rendelkezésükre. Mindezek mellett felgyorsul a nyilvánosság hálózataiban az információ terjedése, illetve a hírek termelésének és fogyasztásának sebessége, ami gátolja a narratív értelemképződést (Lash 1999, 2002). A fenti folyamatok gátolják a különféle csoportok közötti érdemi viták létrejöttét és ennek következtében a szolidaritás új bázisának kialakulását. Mivel a nyilvánosságban a hírtér a botrányhoz, a félelemhez, a morális pánikhoz, a bulvárszenzációhoz kapcsolódik, az áldozatok hangja, narratívái nehezen tudnak artikulálódni a gyorsan változó médiazajban, ami eltereli a valós problémákról a figyelmet (Castells 2010b, Glassner 1999, Skoll 2010). Az erőszak sokszor csupán addig érdekes ebben a közegben, amíg extremitása miatt borzongani lehet rajta, de nincs idő, tér a mélyebb társadalmi okok, összefüggések felfejtéséhez, a normatív gyökerű társadalmi célok kijelöléséhez és ezáltal a szolidaritás morális bázisának megteremtéséhez. Ez a folyamat különösen nehézé teszi, hogy a traumát átélte, sérülékeny, az identitásukhoz és személyiségükhöz szorosan hozzátartozó tulajdonságaik miatt bántalmazott áldozatok történeteiket, szubjektív megéléseiket, érzelmeiket komplexitásukban megosszák a nyilvánosságon keresztül számukra ismeretlen sokaságával, hiszen nehezen kalkulálható, hogy megértést, empátiát, szolidaritást kapnak-e reakcióként, vagy éppen további támadások áldozataivá válnak, ami másodlagos viktimizációt,⁴ kiszolgáltatottságot és pszichés

3 Az „exkluzív szolidaritás” fogalmát Hannah Arendt használta arra a típusú szolidaritásra, melynek hatóköre kizárólag a saját csoporthoz tartozókra terjed ki. Kialakulása és megszilárdulása során fontos szerepet játszanak a csoporton belüli közös érdekek. Ellentétben az „inkluzív szolidaritás”, melynek hatóköre a saját csoporton kívüliekre is kiterjed. Utóbbi alapja lehet a szenvedés közös tapasztalata, közös célok kitűzése vagy univerzalisztikus morális elvek képviselése (Reshaur 1992).

4 Másodlagos viktimizációról akkor beszélhetünk, ha először az áldozat egy bűncselekmény során elsődlegesen viktimizálódik, majd olyan szervezetekhez, csoportokhoz, személyekhez fordul, melyektől segítséget várna, de ezt nem kapja meg a szükségleihez viszonyított megfelelő formában vagy mennyiségben. Legtöbbször a nem megértő, áldozathibáztató, előítéletes kommunikáció tehető felelőssé a másodlagos viktimizációért, ami gyakran olyan mértékű traumát képes okozni, mint az elsődleges. A másodlagos viktimizáció felismerése és problémaként kezelése azért is nagyon lényeges, mert a hatóságokba, egyéb intézményekbe vetett társadalmi bizalom csökkenését idézheti elő (Görgényi–Zséger 2016).

problémákat eredményezhet. Ebben a közegben koherens szolidáris emlékezetpolitika vagy a csoportok közötti együttérzés, megértés különösen nehezen alakul ki.

A segítettek részéről az átalakuló társadalmi környezetre adott reakciók sokfélék lehetnek. Ezek közül a reflexivitás (Giddens 1990), a flexibilitás (Bauman 2000), a hálózatokba való becsatlakozás (Castells 2010a), a kollektív cselekvés új formáinak megalkotása és a nyilvánosságban való megjelenés képessége segítheti őket ahhoz, hogy megszerezzék a szükséges gondoskodást. Ezen felül fontos előnyt jelenthet, ha a cselekvők képesek a polarizált, a botrány logikáját követő nyilvánosság terében a társadalmi szenvedés narratíváit megjeleníteni a traumatizált egyének története mellett, ezzel individuális szintről kollektív szintre emelve a problémát és visszatérni az univerzalisztikus szolidaritás alapjaihoz.

Különösen érdekes megvizsgálni a szolidaritás hálózatainak működését és a segítő aktusok átalakulását annak fényében, hogy hazánkban különösen alacsony a társadalmi bizalom (Tóth 2009, Tóth–Keller 2013, Gerő–Hajdu 2015, Bodor–Grünhut 2015), a kollektív cselekvés terei egyre inkább beszűkülnek, a társadalmi olló egyre inkább szétnyílik (Örkény–Székelyi 2011, Éber 2020), a nyilvánosság szerkezete erősen torzult (Körösényi 2012, Polyák 2014, Utasi 2013), a társadalom erre ráerősítve polarizálódik (Utasi 2013, Kmetty 2014), az intolerancia (OECD 2020; Krekó et al. 2011; Marián 2013; Messing–Ságvári 2016, 2018) és az előítéletek nőnek, az áldozathibáztatás pedig egyre gyakoribbá válik.⁵ A jelen kutatásban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a későmodernitásban átalakuló szolidaritás milyen formában jelenik meg a magyar társadalomban. Mikor válik a közösség kirekesztővé és mikor befogadóvá, hol maradnak fenn segítősi vákuumok vagy jönnek létre félre-csúszott segítősi kísérletek, a cselekvők milyen emancipatorikus és patológikus válaszokat adnak a felmerülő hiányosságokra, problémákra, kihívásokra, illetve a későmodern társadalmak milyen új utakat, lehetőségeket nyithatnak a szolidaritásnak.

Gyűlölet-bűncselekmények – Szolidaritás krízishelyzetben

E tanulmány fő célja a gyűlölet-bűncselekményekkel (GYBCS) kapcsolatos segítő helyzetek és szolidaritási formák feltérképezése interjú kutatás segítségével. A kutatás fókuszát az a feltételezés indokolja, mely szerint a szolidaritás működésének megértéséhez fontos adalékkal szolgálhat egy olyan társadalmi jelenség elemzése, mely során különféle sérülékeny csoportokhoz tartozó, az átlagosnál kiszolgáltatottabb helyzetben lévő egyének és csoportok lépnek interakcióba a segítés és a szolidaritás megteremtésében potenciálisan fontos szerepet játszó szervezetekkel és intézményekkel.

A szolidaritás és a gondoskodás aktusai, illetve ezek hiánya sokszor azokban a helyzetekben jelennek meg a legintenzívebben, ahol a segítségre szoruló egyén hirtelen, előre kiszámíthatatlan módon kerül kiszolgáltatott helyzetbe és ennek nyomán krízist él át. Ilyenkor a nehéz helyzetbe kerülők gyakran akkor is mások támogatására szorulnak átmentileg, ha egyébként a mindennapi életükben nem szorultak erre rá. Azok pedig, akik korábban is hátrányos helyzetűek voltak, még inkább segítséget szenvedhetnek. A modern államokban a

⁵ Az áldozathibáztatás szoros kapcsolatban áll a másodlagos viktimizáció fogalmával. Legelőször William Ryan (1971) pszichológus használta a fogalmat *Blaming the Victim* című könyvében arra az ideológiai alapú jelenségre, amikor a többségi társadalom tagjai narratív igazolást találhatnak a rasszizmusra és a társadalmi igazságtalanságokra az afroamerikaiakkal szemben. A mai Magyarországon élő romákhoz hasonlóan az afroamerikaiak társadalmi státuszukat és lehetőségeiket tekintve sokkal rosszabb helyzetben voltak, mint a többségi társadalom tagjai, akik ezt a különbséget nem társadalmi, strukturális okokkal magyarázták, hanem az egyes afroamerikai emberekről állították, hogy maguk tehetnek a helyzetükről, és azért nem képesek kiemelkedni, mert lusták, érdektelenek, nem motiváltak. Később a feminista mozgalmak árnyalták a fogalmat és széles körben kezdték használni, a nemierőszak-bűncselekményekkel kapcsolatos narratívákra, intézményi eljárásokra. A fogalmat a feminista mozgalom hatására ismerhette meg a szélesebb közvélemény. Az áldozathibáztatás a nemierőszak-bűncselekményekhez hasonlóan a gyűlölet-bűncselekmények esetében is súlyos problémát jelenthet az áldozat számára (Szontágh 2018).

segítés fontos aktorai az egyén szűkebb társadalmi kapcsolathálózatán kívüli állami szereplők és a különféle karitatív, érdekképviseleti, jogvédő civil szervezetek. E szervezetek esetleges diszfunkcionális működése a hétköznapiakban sokszor nem érzékelhető, azonban a krízishelyzetekre való reagálás kényszerének nyomására manifesztálódik, hiszen ilyenkor egyfelől a segítségre szoruló egyének, kisebb közösségek sokkal intenzívebb elvárásokkal fordulnak feléjük, másfelől a nyilvánosság szereplői is érzékenyebben reagálnak és hajlamosabban kritika tárgyává tenni a működésüket. A krízis a szolidaritás morális talapzatát és hálózatait láthatóvá teszi, a ráfordítható erőforrásokat aktiválhatja, a gondoskodásra kijelölt személyeket, szervezeteket, intézményeket állásfoglalásra kényszerítheti, és nem utolsósorban rávilágíthat a működési hiányosságokra, a szolidaritási vákuumra, ahol a gondoskodási hálóból kizuhanhatnak egyes áldozatok. Ilyen krízishelyzetnek tekinthető a GYBCS áldozatává válás is.

A GYBCS fogalma egy olyan specifikus, a jog által is körülhatárolt cselekményt ír le, mely során az állam által védettnek, sérülékeny csoport tagjának tekintett egyént ér előítéletes indítékből elkövetett erőszakos támadás. Az állam azáltal, hogy a jogrendszerben minősített esetnek tekinti az előítéletes motivációt, az egyedi tett egyéni sorsokon túlmutató, közösségre kisugárzó negatív hatását és társadalmilag súlyos következményekkel járó mivoltát ismeri el. A támadás következtében ugyanis nem kizárólag a konkrét megtámadott személy kerülhet krízishelyzetbe, él át traumát,⁶ hanem az esemény olyan nem kívánt hatást is gyakorolhat az érintett védett csoport többi tagjára, ami az előítéletek mélyebb, hosszabb távon fennmaradó negatív spirálját generálhatja, illetve növelheti a félelem és kiszolgáltatottság érzését az érintett közösségekben.

A GYBCS-ek⁷ jogszabályokban rögzített meghatározása nem egységes a különféle országokban, de közös bennük azon szándék kifejeződése, hogy az előítélet motiválta erőszakot kiemelten büntesse az állam. A jogszabályok és joggyakorlatok országonként eltérnek egymástól abban a tekintetben, hogy a GYBCS-eket valamilyen sérülékeny, kiszolgáltatott helyzetben lévő kisebbségi csoportok tagjaival szemben elkövetett cselekménynek tekintik-e, vagy az elkövetés megállapításához elégséges, ha az áldozatot valamilyen személyiségjegye, vállalt identitása miatt éri támadás. A jogszabályok mindig tartalmazzák azoknak a csoportoknak és a hozzájuk tartozó védett tulajdonságoknak⁸ a listáját,⁹ melyeket a jogalkotó védendőnek tart. Ez a felsorolás nemzetállamonként változó, hiszen kulturálisan és társadalmilag meghatározott, hogy egy adott közösségen belül mi számít sérülékeny kisebbségnek (Bárd 2015). A tulajdonságok felsorolása lehet zárt vagy

6 Az Amerikai Pszichológiai Társaság tanulmánya (American Psychological Association 2004) beszámol arról, hogy az áldozatokra milyen negatív pszichés hatásai vannak a gyűlölet-bűncselekményeknek. A szexuális erőszakhoz hasonlóan erőteljesebb a viktimizáció hatása és ezzel együtt a súlyos pszichés problémák megjelenésének a valószínűsége is. Sok esetben elhúzódó poszttraumás stressz jeleit azonosították be, illetve egyes áldozatoknál erős öngyilkossági gondolatokat.

7 Az EBESZ meghatározása szerint gyűlölet-bűncselekmény minden olyan bűncselekmény, ideértve a személy vagy vagyon elleni bűncselekményeket, ahol a bűncselekmény áldozatának, helyszínének vagy tárgyának kiválasztása mögött ezen áldozatok, helyszínek vagy tárgyak valamely közös tulajdonság (például faji hovatartozás, nemzeti vagy etnikai származás, nyelv, bőrszín, vallás, nem, kor, értelmi vagy testi fogyatékoság, szexuális irányultság vagy más hasonló tulajdonság) által meghatározott csoporthoz való vélt vagy valós tartozása vagy e csoporthoz fűződő kapcsolata áll (OSCE 2009, Dinók, 2014).

8 Az OSCE-ODIHR (2009) meghatározása szerint a védett tulajdonságok „az egyéni vagy csoportidentitás létfontosságú elemei. Ezek azok az alapvető jellemzők, amelyeket a csoport tagjaiban közösnek vélünk, és amelyek mentén a csoportokat megkülönböztetjük egymástól. Tulajdonképpen ezek jelentik a kapcsolatot az emberek önazonosság-érzése és valahová tartozása között, és ebben az összefüggésben sokféle tulajdonság tartozhat közéjük a nemzetiségtől, az etnikai hovatartozástól, a nyelvtől, illetve a vallástól és a fajtól kezdve, a szexuális irányultságig, a nemig és a fizikai és/vagy mentális fogyatékoságig”.

9 A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 216. § (1) cikk szerint a közösség tagja elleni erőszak tényállás a következő: „Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt olyan, kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

nyitott végű egyaránt (Dinók 2014). A nyitott végű listáknál a bíróságok dönthetnek arról, hogy a támadás okaként megnevezett, a listán nem szereplő csoporthoz tartozás vagy identitásjegy védendő tulajdonságnak számít-e. Ez a szabályozás tágabb diszkrecionális hatáskört biztosít a bíróságoknak, az áldozatok számára pedig növeli a bizonytalanságot, kiszámíthatatlanságot (Jovánovics 2013, Jovánovics–Pap 2013, Bencze 2018). A védett tulajdonságok a csoporttagok identitásának szerves részei és a társadalmon belül széles kör számára megkülönböztető jelzésértékkel bírnak. A vonatkozó törvényben vagy ahhoz kapcsolódó alacsonyabb rendű jogszabályokban sokszor szerepel egy olyan *előítéletindikátor-lista*,¹⁰ ami tételesen meghatározza, hogy a jogalkalmazónak milyen körülményeket, tényeket kell figyelembe vennie, rögzítenie annak érdekében, hogy később a bírósági szakaszban megállapítható legyen az előítéletes motiváció és a GYBCS elkövetésének ténye. Indikátor lehet az elkövetés helyszíne, időpontja, a tanúvallomásokban megjelenő indíték, csoportkülönbség az elkövető és a sértett között, a sértett megjelenése, az elkövető előítéletes beállítódása, a szervezett gyűlöletcsoportok részvétele, az erőszak mértéke, a nyilvánosság használata az elkövető által vagy más motiváció hiánya. Fontos megjegyezni, hogy GYBCS-t nem kizárólag az adott sérülékeny vagy védett csoport tagja ellen lehet elkövetni, hanem olyan személy ellen is, akiről csupán vélelmezi az elkövető, hogy a csoporthoz tartozik.

A jogi meghatározás mellett a GYBCS-ek köznapi, többféle jelentéstartalommal bíró formái is ismertek, melyek az interjúkból is visszaköszönnek. Gyakran a gyűlöletbeszéd aktusait is beleértik a GYBCS fogalmába, máskor ide tartozónak vélik az iskolai bullyingot, a családon belüli erőszakot, a zsarolást, az uszítást, vagy azon erőszakos cselekményeket, melyeket ugyan előítéletből követnek el, de nem védett tulajdonságok alapján (ennek tipikus példája a testsúly miatti bántalmazás). A köznapi felfogás tágabb, mint a jogszabályi meghatározás, ezért lényeges megvizsgálunk, hogy azok az áldozatok, akik ezen értelmezések alapján kérnek segítséget, milyen reakciókat kapnak akár állami, akár civil szervezetektől. Ha túl mereven követik eljárásaikban a jogi meghatározást a gondoskodásra kijelölt, elérhető intézmények és nem igyekeznek még átirányítani se máshova a hozzájuk fordulókat, előfordulhat, hogy egyes áldozatok szolidaritási vákuumba kerülnek.

A GYBCS-ekre adott ideáltipikus reakció lehet az univerzalisztikus szolidaritás megnyilvánulása, hiszen a fizikai erőszak elkövetésének morális tilalma (Pinker 2011) annyira erős a modern európai társadalmakban, hogy az alapvető emberi értékek megszegése, a szenvedés aktív előidézése normatív alapot teremt a szolidaritás kifejezésére, nem csupán az áldozati sorközösségen belül, hanem jóval szélesebb körben egyaránt. A humanisztikus elveken nyugvó univerzális szolidaritás morális egységének felszínén azonban repedéseket üthetnek autokratikus hatalmi berendezkedésű, bizalomhiányos, torz szerkezetű, széttöredezett, polarizált nyilvánossággal rendelkező társadalmakban (Angelusz–Tardos 2011, Kmetty 2014, Polyák 2014) az etnikai konfliktusok, a széles körben elterjedt előítéletek, tévhitek, melyek gyakran bűnbakképzési spirált indítanak el (Tajfel 1973, Pataki 1993), felülírva a szolidaritás morális alapját. Ezt a tendenciát erősítheti, ha kevés érintkezési lehetőség van a különféle sérülékeny csoportok és a többségi társadalom tagjai között vagy a közbeszédben széles körben elterjednek áldozathibáztató, hatalmi célokat szolgáló morális pánikot, félelmet keltő narratívák.

A jogi szabályozásban nevesített védett tulajdonságokkal rendelkező csoportok körének kiterjesztése egy indikátora lehet annak, hogy az adott közösség az univerzalisztikus szolidaritás morális alapjainak megerősítését tűzi ki célként, azonban a jogszabályok megléte önmagában még nem jelenti azt, hogy széles körben el tud terjedni a szolidaritásnak ezen formája és a sérülékeny csoportok védelemben részesülnek. Ennek oka, hogy

¹⁰ Magyarországon az előítélet-indikátorok listáját a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport javaslatára (https://gyulotellen.hu/sites/default/files/gyem_indikatorlista_haromolszopos_vegleges.pdf, letöltve: 2021. május 13.) az ORFK 2019-ben egy belső protokollt fogadott el (ORFK 30/2019. (VII. 18.) utasítása a gyűlölet-bűncselekmények kezelésével összefüggő rendőrségi feladatok végrehajtásáról), ami nevesíti az indikátorokat is. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2019/41.pdf> [Letöltve: 2021-05-17].

sok esetben nagyon magas marad a látencia, vagyis nem kerülnek a jogalkalmazó szervezetek látókörébe az esetek. Sokszor még a helyi közösségekben sem derül fény arra, hogy mi történt az áldozattal. Történhet ez azért, mert az áldozat a szegényérzet, a megtorlástól való félelem, az állami szervezetekbe vetett alacsony bizalom, a korábbi rossz tapasztalatok, a jogalkalmazó szervezetek előítéletes, nem empatikus fellépése (Molnár 2000, Pap 2019) vagy lassú, túlbürokratizált működése (Krémer 2004) miatt nem fordul a hatóságokhoz, de azért is, mert a jogalkalmazó (ebben az esetben elsősorban a rendőrség) „alulminősíti” az adott cselekményt, vagyis nem veszi figyelembe az előítéletes indítékot. Az alulminősítés megeshet tudáshiány, vagy előítéletes beállítódás (Pap 2019) miatt, de az is elképzelhető, hogy a szervezetek belső működési logikája idézi elő (ahogy az interjúkból kiderül, sok esetben a nyomozóhatóság statisztikai szemléletű értékelési rendszerét teszik felelőssé érte) (Uszkiewicz 2013, Dombos–Udvari 2014, Balogh 2019). Az alulminősítés a büntetőeljárás során is komoly károkat okozhat, ha a vádemelést követően az elkövetőt ugyan elítélik a bűncselekmény végrehajtása miatt garázdaságért vagy testi sértésért, a minősítéssel járó szimbolikus elégtétel azonban elmarad. A hatóságok és a különféle szervezetek sorozatos intézményi árulásai és másodlagos viktimizációt okozó eljárásai a bizalomhiány ördögi spirálját indíthatják el, melynek következtében az áldozatok magukra maradnak, nem jelentik az eseményeket, ráadásul jogfosztott, másodrendű állampolgároknak érezhetik magukat. Ha a társadalom bántalmazott tagjai azt tapasztalják, hogy az őket védelmezni hivatott jogszabályok nem működnek a jogalkalmazás szintjén, a potenciális elkövetők pedig nem tekintetek rájuk szabályzóerővel bíró korlátként, akkor bizonytalanná válnak azok a morális rend alapjaként funkcionáló értékek, melyek a jogszabályokból következnenek.

Az univerzalisztikus szolidaritás csökkenésének egy másik, de ezzel szorosan összekapcsoló oka lehet a nagy számú nyilvánosságban megjelenő előítéletes, áldozathibáztató, kriminalizáló, kisebbségi csoportokat célkeresztbe állító „biztonságosító” (*securitization*) megnyilvánulás (Buzan et al. 1997, Balzacq 2011, Kopper et al. 2020). Különösen súlyos következményekkel jár, ha a jogalkotó vagy a jogalkalmazó állami szervezetek nyilvánulnak meg ilyen módon, mivel ennek következményeként ellentmondásos üzenetek jutnak el mind az áldozatokhoz, mind az elkövetőkhöz, ami megakadályozza, hogy a nyilvánosság a szolidaritás tereként funkcionáljon. Kutatásokból lehet tudni, hogy sokszor a különféle állami intézményeken belül is elterjedtek lehetnek az előítéletes attitűdök, vélekedések (Görbe–Zán 2014, Krémer 2004), így valós veszélyként kell tekintenünk ezen problémára.

A hivatalos statisztikák szerint hazánkban európai viszonylatban ugyan alacsony a GYBCS-ek lakosság-számra vetített aránya, ez azonban csupán a jéghegy csúcsa.¹¹ Szakértői becslések szerint a hivatalosan feltárt eseteknek sokszorosa lehet a valóságban bekövetkező cselekmények száma, ami köszönhető az alacsony bejelentési hajlandóságnak, az állami intézményekbe vetett alacsony bizalomnak, a különféle intézmények nem megfelelő működésének és ezekből következően az „alulminősítések” nagy arányának (Uszkiewicz 2013, Udvari 2013). Annak érdekében, hogy megérthessük, milyen okok állhatnak a fenti tendencia mögött, fontos feltárni, hogy a különféle állami és civil szervezetek hogyan működnek együtt és hogyan hangolják össze a tevékenységüket az áldozatok segítése érdekében; a két szektor intézményei között milyen átfedések alakulnak ki, hol egészítik ki hatékonyan egymás működését, és melyek azok a „lyukak”, melyeket egyik fél sem tud kitölteni.

11 Az európai országok nagyon különböző módokon határozzák meg a jogrendszerükben a GYBCS-ek fogalmát, ami megnehezíti az összehasonlítást, azonban több tanulmányból lehet arra következtetni, hogy nagyságrendi különbségek vannak a büntetőrendszerbe bekerült lakosságarányos esetek és a valós elkövetések száma között. Az ENYÜBS (Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika) adatai szerint 2013 és 2018 között összesen 215 esetben történt közösség tagja elleni erőszak Magyarországon (vagyis évente átlagosan 35), míg ha csak a 2009-es évet nézzük, akkor az ODHIR adatai szerint csak az Egyesült Királyságban egy év alatt közel 59 ezer esetet jelentettek, Svédországban 5797-et, Belgiumban pedig 1103-at (ODHIR 2010).

MÓDSZERTAN

A téma érzékenysége miatt kizárólag félig strukturált interjúkat¹² készítettem áldozatokkal, állami intézmények, illetve formális és informális civil segítő szervezetek munkatársaival, tagjaival. 2021 januárja és márciusa között összesen 43 – ebből 23 segítői és 20 áldozati – interjú készült.¹³ Az interjúk hossza 1–2,5 óra (többségük legalább másfél órás) volt. A kutatás során a szolidaritással kapcsolatos cselekvések lehetőségterét és a különféle cselekvési mintázatokat szeretnénk volna feltárni és megérteni. A kvalitatív, feltáró kutatás mindenképpen indokolt ebben az esetben, hiszen sem az alapsokaságot nem ismerjük (így elérni sem tudjuk) a magas látencia miatt, sem a különféle szervezetek specifikus működéséről nem készült még hasonló kutatás.

Az interjúkról gépelt átiratokat készítettünk (kivéve azokat, melyeket nem tudtuk hanganyag formájában rögzíteni), ezeket kézzel kódoltam, majd kiegészítettem a nem rögzített interjúk jegyzeteivel. Ezek után az elméleti keretből és a gyűlölet-bűncselekmények szakirodalmából kialakított fő problémacsoportok szerint (melyekből a kódok is származtak) szisztematikusan csoportokba rendeztem a releváns idézeteket, tartalmi elemeket, majd ezek alapján tártam fel a cselekvési lehetőségteret, a különféle cselekvési mintázatokat és a jellemző szolidaritási aktusokat. A mintázatokat a tartalmi elemek megjelenési gyakorisága szerint, illetve a segítői és segített interjúk egymáshoz való tartalmi illeszkedése alapján határoztam meg. A problémacsoportok, melyek alapján az elemzés történt, az alábbiak voltak az áldozati interjúk esetében: csoportidentitás; sérülékeny csoporttal kialakított kapcsolatok; áldozati előtörténet; információ- és segítségkérési aktusok korábban és a konkrét támadáshoz kapcsolódóan; segítő intézményekkel kapcsolatos tapasztalatok; nyilvánosság használata; elvárások és elégtétel. A segítői interjúkban pedig: segítői előtörténet, motivációk; GYBCS-ek kialakulásának okairól alkotott vélemény, definitív keretek; áldozatok elérése; segítő helyzetek és ehhez kapcsolódó nehézségek; segítették körének lehatárolása; más intézményekkel, szervezetekkel kialakult kapcsolatok, együttműködések; saját szervezet működése, problématerképe; illetve a nyilvánosság használata. Ezen problémacsoportok az interjúk alatt további olyan kérdésekkel bővültek, mint a helyi társadalomhoz való viszony vagy a hatalmi szférához fűződő kapcsolatok. A kutatás közben feltárt releváns dimenziók szerint egy újabb körben újrakódoltam az interjúkat, így a kvalitatív kutatásokra jellemző iteratív, körkörös folyamat mentén rugalmasan bővültek, változtak a kategóriák (az alapkategóriákat megtartva). A tanulmányban szereplő szolidaritásgátló tényezőket az interjúk elemzése során azonosítottam, nem előre meghatározott kategóriák szerint.

Az interjúk a félig strukturált interjúkészítés hagyományos módszerének megfelelően néhány tágabb téma felől indultak, majd ezek alapján jutottunk el az érzékenyebb, traumatikusabb pontokhoz és a konkrétabb kérdéseikig (például az intézményekkel kapcsolatos tapasztalatok, a családhoz való viszony). Az interjúk elején arra kértük az áldozatokat, hogy meséljék el a saját szavaikkal a velük történt eseményeket, illetve az azokhoz kapcsolódó személyes megéléseiket. Az interjúnak ebben a szakaszában szabadon beszéltek az interjúalanyok. Ezt követően a részletesen kidolgozott vezérfonalat követve tettük fel nekik azokat a kérdéseket, melyek az elméleti keretből következő hipotéziseinkhez kapcsolódtak.¹⁴ Minden problémacsoportra irányítottan rákérdez-

12 Az interjúk majdnem mindegyikéről (három kivételével, mivel ezek esetében nem járult hozzá az interjúalany a rögzítéshez) hangfelvétel készült. Az interjúalanyok írásbeli vagy szóbeli beleegyezést adtak az interjúk felvételéhez és kutatási célokra való felhasználásához. Minden interjú esetében garantáltuk az anonimitást, ami nem csak az áldozatokra, de a segítői interjúkra is vonatkozik, mivel sok esetben olyan kényes kérdéseket érintettünk az interjúk során, melyeket nem szeretnénk volna névvel, az intézmény beazonosíthatóságával együtt megosztani. A megszólalók álneveken szerepelnek az anonimitásuk megőrzése érdekében.

13 Az interjúk közül 39-et a szerző maga készített, a maradék négyet egy egyetemi hallgató a kutatásvezető instrukciói és vezérfonala alapján kizárólag áldozatokkal.

14 Az áldozati és a segítői interjúk vezérfonalának rövidített változatát az 1. számú mellékletben közlöm.

tünk, és törekedtünk arra, hogy azokat a kérdéseket, melyek hangsúlyosan előkerültek, részletesebb kérdések segítségével körbejárjuk. Nagyon hasonlóak voltak a segítői interjúk is, azzal a különbséggel, hogy a személyes és a szervezeti bemutatkozás után a szervezeti célokat, prioritásokat, problémákat is érintettük annak érdekében, hogy mélyebben megértsük a segítői motivációkat, kihívásokat.

A tanulmányban szereplő idézeteket annak megfelelően válogattam, hogy mennyire reprezentálják a megszólalók jellemző megéléseit, gondolatait tartalmukban és megnyilvánulási stílusukban. Ezekről eltérő gondolatok is megjelentek esetenként az interjúkban, ezek elemzésére azonban terjedelmi korlátok miatt nincs módom.

Áldozati interjúk

Az interjúalanyok kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy aktív traumát átélő alannal ne készítsünk interjút, hiszen nem rendelkezünk szakmai tudással ezen helyzetek pszichológiai feloldására. Emellett az 5 évnél régebben történt támadást átélő alanyokat is próbáltuk kiszűrni. Egyrészt annak érdekében tettünk így, hogy az időben távoli történésekre fókuszáló retrospektív visszaemlékezés ne torzítsa nagy mértékben az eseményeket, ugyanakkor a megélések se homályosodjanak el. Másrészt fontos szempont volt, hogy időben ne csússzon szét az áldozati és a segített interjúk időskíja. Ez azért lényeges, mert egy 15 éve történt esemény áldozata jó eséllyel csak az akkor általa megélt szolidaritási aktusokról tud beszámolni, ami nehezen illeszthető össze egy mai gondoskodó intézmény tagjának megállapításaival.

A segített interjúalanyok három forráson keresztül jutottak el hozzánk. Egyrészt nyilvános felhívást tettem közzé, másrészt segítői szervezeteken keresztül értem el őket, harmadrészt a médiában megjelent erőszakos cselekmények áldozatait kerestük meg (részben én magam, részben a kutatásban részt vevő gyakornok) személyes kapcsolatokon vagy közösségimédia-felületeken keresztül. A nyilvános felhívás esetében sokszor kiderült, hogy olyan cselekmény miatt jelentkeztek az áldozatok, ami sem a szűkebb, sem a tágabb GYBCS definíciónak nem felel meg, így őket elutasítottam. A végleges interjúalanyi kör összeállításánál az alábbi szempontokat vettem figyelembe:¹⁵ 1. legfontosabb, Magyarországon a leginkább támadásnak kitett áldozati csoportok¹⁶ képviseltessék magukat (LMBTQ közösség tagjai, fedél nélkül élők, menedékkérők, külföldiek, roma etnikai kisebbséghez tartozók, vallási felekezetek tagjai, pszichiátriai betegek, fogyatékkal élők), 2. segítő intézményekkel kapcsolatban állók/nem állók, 3. nyilvánossághoz fordulók/nem fordulók, 4. tettek feljelentést/nem tettek feljelentést, 5. egyéni áldozatok/szervezetként érte őket támadás, 6. valós/vélelmezett csoporttagtartozás alapján támadták meg őket.¹⁷ A végső segített megkérdezetti körbe nem kerültek bele muszlim vallási kisebbség tagjai, pszichiátriai betegek, illetve fogyatékkal élők, aminek oka az volt, hogy nem találtunk olyan áldozatot, aki adott volna interjút.

15 Az interjúalanyok kiválasztásakor nem törekedtem a reprezentativitásra olyan változók szerint, mint az életkor, a társadalmi státusz vagy az iskolai végzettség, mivel egyrészt az interjúalanyok áldozati csoportonként is nagyon nehezen voltak elérhetőek, másrészt a kutatás célja nem az áldozattá válás okainak feltárása volt.

16 A csoportok meghatározása alapvetően a törvényben nevesített védett csoportokhoz való tartozás szerint, illetve látencia- és előítéletkutatások (Balogh–Pap 2011, Takács et al. 2008, Orbán 2015, Kende et al. 2018, Simonovits–Szeitl 2016, Simonovits 2014, Kovács 2014) alapján történt, mivel a rendszerszintű alulminősítésnek és a magas látenciának köszönhetően a bűncselekményekkel kapcsolatos hivatalos statisztikai adatok nem nyújtanak megfelelő kiindulópontot (Dinók 2014, Pap 2019, Dombos–Udvari 2014).

17 A segített interjúk főbb jellemzőit a 2. számú mellékletben táblázat formájában teszem közzé.

Segítői interjúk

Az áldozati interjúk mellett 22 segítői interjút készítettem karitatív, érdekképviselési és jogvédő civil szervezetek képviselőivel, tagjaival annak érdekében, hogy ne csak az áldozati nézőpontot ismerhessük meg, hanem az egész cselekvési teret fel tudjuk térképezni. Ezek a szervezetek az állam által jogszabályokban meghatározott formában kijelölten felelősek a GYBCS-ek áldozatainak segítésért (többek között ilyen szervezet az állami áldozatsegítő szolgálat, a rendőrség vagy az ügyeleti orvosi ellátás), vagy olyan civil szervezetek, mozgalmak, csoportok, melyek önként vállalták fel a gondoskodó, segítő szerepet. Ezekon felül olyan szervezeteket is megkerestem, melyekhez feltételezhetően fordulnak segítségért áldozatok, de a saját problématerképükön nem szerepel a GYBCS áldozatainak segítése, hiszen itt éppen úgy problémát okozhat egy nem realizálódó segítségnyújtás. Ezekkel az interjúkkal az állami és a nem állami szektor közötti együttműködéseket, feladatmegosztást, kommunikációt szerettem volna feltárni, valamint az áldozatokhoz és a GYBCS-ek társadalmi problémájához való viszonyulásukat. Az első körben megkeresettek listáját szakirodalmi forrásokból állítottam össze és a szervezetek saját feladatköri leírását vettem figyelembe. A későbbiekben ezt a kört tovább tágítottam és megkerestem olyan szervezetek is, melyekről fontos szereplőként említést tettek az áldozatok vagy más intézmények képviselői. Fontosnak tartottam, hogy olyan felügyeleti szervezetek véleményét is megtudjam, akiknél panaszt tudnak tenni az áldozatok vagy jogi képviselőik. Végül a megkérdezett segítő szervezetek között voltak: 1. állami intézmények, 2. civil szervezetek (ezen belül sérülékeny csoportok érdekképviselési szervezetei, jótékony és jogvédő szervezetek), 3. informális csoportok, mozgalmak, 4. tudományos, akadémiai szféra képviselői, 5. egyházi szervezetek.¹⁸

Jelen kutatás esetében különösen lényegesnek tartom, hogy kitérjek arra, melyek voltak azok a szervezetek, amelyek többszöri megkeresés után sem válaszoltak vagy valamilyen okra hivatkozva elutasították a kutatásban való részvételt, ugyanis gyanítható, hogy ezek a szervezetek az áldozatok és más együttműködő szervezetek számára is nehezen elérhetőek, nem válaszkézsékesek, ami miatt a szolidaritási vákuum kialakulásának nagy a veszélye. Az elutasító szervezeteknél feltételezhetően nem definiálódik a probléma (több szervezet jelezte, hogy nem tartja saját magát kompetensnek a kérdések megválaszolásában), vagy a segítség felelősségét hárítják. Más esetekben az is elképzelhető, hogy egyszerűen nem kívánnak tudományos kutatásokban részt venni. Az ügyészség például minden kétséget kizáróan fontos aktora az állami felelősségvállalásnak, sokszor a bűncselekmények jogi minősítésének kérdése is hozzájuk tartozik, ennek ellenére elutasították a kutatásban való részvételt, ami jól összecseng az interjúkban is megfogalmazódott tapasztalatokkal, miszerint az ügyészség nagyon ritkán kommunikál vagy működik együtt más szervezetekkel, társadalmi alrendszerekkel. Ugyanez a megfigyelés igaznak mondható az egészségügyi dolgozókkal kapcsolatban is. A kutatás során az alábbi (lehetséges) segítőket nem tudtam elérni: 122-es segélyhívó vonal, kormányhivatalok, Áldozatsegítő Szolgálat, bíróságok, Igazságügyi Minisztérium. Ezen kívül jellemző volt az egészségügyi területen dolgozók és az egyházi közösségek elzárkózása, ami alól kivételt jelentett két zsidó egyházi közösség, illetve egy mentőtiszt és egy orvos. Ami még fontos tapasztalat, hogy roma segítő, jogvédő, vagy kisebbségi önkormányzati szereplőkkel sem tudtam interjúzni. Utóbbiaknál nem derült ki, hogy milyen okok miatt nem kívántak részt venni a kutatásban.

¹⁸ A 3. számú mellékletben táblázat formájában teszem közzé a segítői interjúk főbb jellemzőit.

EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

Főként az áldozati, részben a segítői interjúkból igyekeztem feltárni, hogy azok, akik erőszakos támadás áldozataivá váltak, milyen gondoskodási, szolidaritási aktusokra tartottak (volna) igényt. Ezen igényeket alapvetően három csoportba lehet rendezni. Megkülönböztethetjük az **egyéni szintű igényeket**: 1. jogi tanács, jogi képviselő, 2. egészségügyi segítség, 3. pszichológiai, mentális segítség (a trauma feldolgozása), 4. információ, tanácskérés, tudásmegosztás, 5. kapcsolati tőke, közvetítés más segítőkhöz, 6. anyagi jellegű támogatás; illetve a **csoportszintű igényeket**, úgymint 1. az elismerés, 2. a kollektív jogok kivívása, kollektív érdekérvényesítés, 3. *empowerment* (képesé tevés, felhatalmazás). Mindezek mellett sok áldozat említette, hogy **társadalmi szintű változást** szeretne elérni, ami főként a szolidáris, egalitárius, humanitárius, előítéletmentes társadalom és közbeszéd megteremtését jelenti.

A szolidaritás lehetséges terei

Az alábbiakban számba veszem, hogy milyen olyan potenciális szolidaritást, gondoskodást nyújtó egyének, szervezetek, csoportok kerültek a látókörünkbe a kutatás során, melyek segítséget nyújtottak áldozatoknak vagy ezt várták volna tőlük. Először az **egyének közötti**, majd az **egyének és szervezetek, csoportok közötti**, harmadszor pedig a **csoportok közötti** szolidaritási aktusokat követjük végig. Mivel a GYBCS-ek esetében kiemelten fontos és nagy felelősséggel felruházott cselekvő az állam mind a jogszabályok megalkotásának, mind a jogalkalmazásnak, mind a segítség különféle megnyilvánulásainak okán, külön kitérek arra is, hogy mely területeken nem találkozik az állam által nyújtott segítség az áldozatok igényeivel, elvárásaival.

Egyéni szolidaritási aktusok

Az elsődleges, alapvetően szereteten, közvetlen emberi kapcsolódáson alapuló szolidaritás várhatóan a család, a közvetlen hozzátartozók, a barátok, a kortársak vagy a párkapcsolatok irányából érkezik az áldozat felé. Mivel hazánk bizalmi kapcsolatait tekintve familiáris társadalom, különösen nagy jelentősége van, hogy milyen segítségre (nem) számíthat ezekben a kapcsolatokban az egyén.

A **családi** szolidaritásról, segítségnyújtásról nagyon vegyes kép rajzolódott ki az interjúk nyomán. Egyfelől a legtöbb esetben az alapvető szükségletek kielégítésében nagy szerepet játszik a család. Ilyen szükséglet lehet a közvetlen anyagi támogatás vagy a család kapcsolati tőkéjének mozgósítása, ha ügyvédre, egészségügyi szakemberre vagy valamilyen más szakértőre van szükség. Ezen túlmutatóan azonban megértést, empátiát vagy pszichés támogatást nagyon ritkán kapnak az áldozatok a családon belül. Sokkal gyakoribb, hogy a támadás miatti feszültség, frusztráció negatívan hat a család kohéziójára, ami egyes esetekben az áldozattól való elzárkózáshoz, a hallgatás, tabu légkörének kialakulásához vezet. Amikor az áldozat máshonnan nem részesül megértésben vagy nem kap pszichológiai segítséget, akkor ez az elzárkózás vezethet a trauma elmélyüléséhez, elmagányosodáshoz, hosszabb távon különféle pszichopatológiák kialakulásához. A kevésbé elzárkózó családokban érezhetően még akkor is nagy a megértés hiányából fakadó szakadék az áldozat és a család többi tagja között, valamint előkerülnek áldozathibáztató narratívák, ha feltételezhetően stabil szeretetkapcsolat tartja össze a családtagokat. Emiatt sokszor nem tudják megérteni az áldozat traumájának mélységét és nem képesek adekvát segítséget se nyújtani. Az egyik megtámadott budapesti civil közösség tagja így számol be erről némi iróniával a hangjában:

„Hát, a családom nem kifejezetten támogatja eleve ezt, hogy itt dolgozom. Ha ez szóba kerül – mert azért eljut hozzájuk a médiából, mert megint bekerült a [XY hely] hírekbe, –, akkor azt mondja az anyám, hogy: „Jaj, Nórikám!” [nevet] Ezt úgy érti, hogy valami rendes munkahelyet kéne keressek, rendes irodában,

rendesen, rendes pénzért dolgoznom, és akkor elkerülhetném az ilyen helyzeteket.” (szélsőjobboldali szervezet által megtámadott áldozat, 32 éves, nő)

A különféle áldozati csoportok között nagy különbség van abban a tekintetben, hogy a család milyen intenzitású és milyen jellegű segítséget tud nyújtani. Azoknál az áldozati csoportoknál, ahol a sérülékeny csoporthoz tartozás az egész családot érinti, sokszor áldozati sorsközösségben élnek a család tagjai hosszú évek óta, mivel nem ritkán egy-egy erőszakos támadást különféle időben elnyúló diszkriminatív és verbálisan bántalmazó aktusok előznek meg. Példa lehet erre a roma etnikai kisebbséghez tartozó áldozatok családi háttere. Jellemzően ők azok, akik a családjuktól megértést, empátiát kapnak, de mivel kevés erőforrással rendelkeznek, ezekhez a gesztusokhoz nem tud anyagi vagy kapcsolati tőkét igénylő segítség kapcsolódni. Az LMBTQ közösséghez tartozó áldozatok ezzel szemben a spektrum másik végén találhatóak. Az ő esetükben nagyon sokszor figyelhető meg, hogy szexuális irányultságuk, nemi identitásuk a támadás előtt tabu volt a családi közegben, mivel sejtették, hogy nem lennének megértőek, elfogadóak a családtagjaik. A bántalmazás nem kívánt járulékos következménye, hogy a szűkebb és szélesebb családban egyaránt kitudódik a titkuk. Ez a kényszerített *coming-out* sokszor magával hozza az előítéletek felszínre törését, a kiközösítést, ami további, nehezen feldolgozható traumák forrásává válik. Az egyik, megyeszékhelyen megtámadott, ma már külföldön élő LMBTQ áldozat szavai jól leírják ezt a traumát:

„Szép lassan apukámmal nagyon megromlott a kapcsolatunk. Apukám 2015 őszén szakította meg a kapcsolatot velem, konkrétan telefonon azt mondta, hogy utál [...]. Féltestvéreim vannak, ők is. Valamelyikük már csak Facebookon tartja a kapcsolatot, valamelyik már ott sem. Most is barátoknál lakom, amíg itthon vagyok. Tehát gyakorlatilag a vér szerinti családomat emiatt a támadás miatt elvesztettem. Nem akkor azonnal, de így szép lassan.” (LMBTQ áldozat, 33 éves, férfi)

Egy másik LMBTQ áldozat arról számolt be, hogyan szakadt szét a családja a támadást követő időszakban:

„[A családom többsége,] ha passzívan is, de azért valahogyan kifejezte, hogy nem tetszik neki, hogy nem heteroszexuális vagyok. Az apám nagyon nyíltan odaállt mellém, és nem tudták neki ezt elnézni, úgyhogy vele is megszakították a kapcsolatot. [...] nagyon-nagyon durva volt az, hogy az intelligens, kulturált, konzervatív rokonaimtól ugyanazt kaptam, mint amit ettől a bandától [a támadóktól].” (LMBTQ áldozat, 45 éves, nő)

A család mellett fontos segítő szerepet tölthetnek be a választott kapcsolatok, a **baráti és párkapcsolatok**. Azok az áldozatok, akiknek valamilyen okból kifolyólag megromlott a viszonyuk a családjukkal, a támadást követően sokszor barátoknál kaptak menedéket, lakhatást, támogatást. Jellemző, hogy a legtöbb pszichés támogatást, a feldolgozáshoz szükséges kibeszélés lehetőségét kizárólag ezekben a kapcsolatokban kapták meg. Ennek oka, hogy a közeli barátok, partnerek, élettársak gyakran ugyanahhoz a sérülékeny csoporthoz tartoznak, mint az áldozat, sorsközösséget is vállalnak vele, ami a szolidaritást erősíti. A szexuális irányultság vagy a nemi identitás sem tabu ezekben a kapcsolatokban, így nem kell tartaniuk a lelepleződéstől. Barátok, kortárs ismerősök sokszor adnak az érzelmi támogatás mellett tanácsot, információt, vagy feljelentés esetén elkísérik az áldozatokat a rendőrségi-igazságszolgáltatási procedúra stációin keresztül. Utóbbi különösen fontos támogatási gesztus, mivel – ahogy azt majd látni fogjuk a későbbiekben –, az állami intézmények sokszor empátiahiányos, nem közérthető, előítéletes megnyilvánulásai és túlbürokratizált eljárásai másodlagos viktimizációt, bizalomvesztést okoznak, és kiszolgáltatottá teszik az áldozatot, főleg, ha támogató személy nélkül van jelen.

A **kortársak, távolabbi ismerősök és a munkatársak** között már vegyesebb a kép a segítségnyújtás terén. Általános tapasztalat, hogy iskolatársak, sportcsapatokból származó ismerősök, munkatársak részéről

az áldozat jó esetben hallgatólagos támogatást kaphat, ritkán állnak ki az elkövetés után nyíltan az áldozat mellett, nyilvánosan nem vállalják véleményüket, a bizonyításkor pedig próbálják elkerülni bevonódásukat a bürokratikus procedúrába. Az egyik, iskolában bántalmazott áldozat így számolt be erről:

„Volt, aki így konkrétan megmondta nekem, akivel jóban voltam, hogy jó, ő megérti, csak értsem meg én is, hogy ő nem akar évekig majd aztán tanúskodni járni a rendőrségre meg a bíróságra meg mindenhova, úgyhogy... úgyhogy ne haragudjak, de ő ebben nem akar részt venni”. (LMBTQ áldozat, 28 éves, férfi)

Több áldozat mesélt arról, hogy a támadás megerősítette az összetartást, a szolidaritást az áldozatok között. Egy vidéki településen rendezett nyilvános eseményen megtámadott áldozat ezekkel a szavakkal mondta el, hogy a barátai szüleivel hogyan mélyült el a közös trauma hatására a kapcsolata, miután egyedül ők védték meg, amikor bántalmazták:

„Szóval ennek következtében ők lettek a családom konkrétan. Ez is nagyon összehozott minket, meg előtte is nagyon jóban voltunk, de akkor, amikor ez történt, tényleg nagyon-nagyon a családommá nőttek. Befogadtak maguk közé, és nagyon szoros maradt azóta is a kapcsolatom velük.” (LMBTQ áldozat, 24 éves, nő)

A támadások közül számos nappal, nagyobb településeken vagy éjjel, de forgalmas, nem kihalt helyeken történik, ahol az eseményeket végignézik idegen szemtanúk, járókelők. Szociálpszichológiai kutatásokból ismert tény (pl. Darley–Latané 1980, Manning et al. 2007), hogy támadás, bántalmazás, kiszolgáltatott helyzetbe kerülés esetén nagyon kevés segítségre számíthat az áldozat az arra járó idegenektől. Ennek ismeretében is meglepő volt hallani az áldozatoktól, hogy egyértelműen erőszakos, gyakran hosszan tartó, brutális, megalázó támadások esetén sem kaptak támogatást, segítséget, kiállást vagy akár csak verbális szolidaritási gesztusokat a szemtanúktól. A segítői interjúk alátámasztották ezeket a szomorú tapasztalatokat. Egyedül a hajléktalanellátó intézmények munkatársai számoltak be olyan elszórtan előforduló esetekről, amikor Budapest forgalmas közterein történő bántalmazáskor segítséget hívtak a járókelők. Az áldozatok a kiszolgáltatottság és a magára hagyatottság mélyen traumatizáló élményét mesélték el, aminek következtében sokan tartós bizalomvesztést szenvedtek el. Az alábbi idézetekben az áldozatok olyan traumatikus emlékeket idéztek fel, amit a közönyös és/vagy előítéletes reakciók okoztak számukra:

„[...] így ide nyúltam az arcomhoz, és azt láttam, hogy ömlik a vér, hatalmasra bedagadt a szemem, nem láttam erre az oldalra, mindenem nagyon fájt, tényleg csak így folyt a könnyem, folyt a VÉR.¹⁹ Körbenéztem és azt láttam, hogy egyre több ember van ott és csak néznek. Ez volt a legrosszabb. A mai napig álmodok azzal, hogy csak NÉZNEK és SEMMIT nem csinálnak. Ott voltak az úgynevezett BARÁTAIM is, akik csak ÁLLTAK és SEMMIT nem csináltak, könnyörgtem, hogy KÉRLEK SEGÍTSETEK, valamit csináljatok. A legjobb barátnőm meg ott zokogott: CSINÁLJON MÁR VALAKI VALAMIT – és SENKI le se szarta, hogy épp ott vernek halálra egy embert.” (LMBTQ áldozat, akit egy nyilvános rendezvényen bántalmaztak, 26 éves, nő)

„Körülbelül háromszáz ember szeme láttára történt az esemény, és nekem le volt merülve a telefonom, – emiatt mondom azt, hogy deficites a magyar társadalomnak az igazságérzete –, mert öt percen keresztül azért kellett könnyörognöm ott, hogy egy telefont kérjek és hívjam a hatóságot, a rendőrséget és a mentőket. ...háromszáz ember, aki az ügyes-bajos dolgai mellett láthatta azt, hogy ott van két fiatal, egy terhes, síró nő, egy vérző, fiatal srác, aki öt percen keresztül megkapta ezt, hogy »én bevándorló vagyok, tűnjek el innen az asszonyommal.« Ezért mondom, hogy ez a fajta közöny és közömbösség,

19 A nagybetűkkel szedett szövegrészek azt fejezik ki, hogy az interjúalany hangosabban vagy erősen hangsúlyozva beszél.

amit tapasztaltam, KŐKEMÉNYEN igazságtalan közöny volt.” (roma áldozat, akit Budapesten, forgalmas közlekedési csomópontban, nappal bántalmaztak, 31 éves, férfi)

„A járókelőknek én szóltam, de ők meg elfordították a fejüket. Két ember is elfordult. Amikor meg már elrohant [a támadó], akkor már véreztem, minden bajom volt. Akkor is szóltam, és volt egy ember, aki ott ment a túloldalon és inkább gyorsabban elkezdett sietni. Akkor már nem bántottak, csak véreztem, meg szédültem.” (zsidónak vélt áldozat, akit egy megyeszékhelyen bántalmazott a támadója napközben, forgalmas helyen, 33 éves, férfi)

„Magyarországon az utasok, amikor valaki mellett kiállnak, akkor még jobban abuzálják őket, Angliában pedig, hogyha az abuzálók ellen fellépsz, akkor az emberek melléd állnak tők ismeretlenül és kihívják a rendőrséget. Szerintem ezzel mindent elmondtam.” (LMBTQ áldozat, 25 éves, férfi)

Az egyéni segítségnyújtás szintjén tehát azt látjuk, hogy a szűk, familiáris kapcsolataikhoz többnyire tudnak segítségért fordulni az áldozatok, de nem azt a segítséget kapják, amire szükségük lenne, a távolabbi kapcsolatok azonban vagy kiszámíthatatlanul, vagy semmilyen formában nem működnek segítő kapcsolatként.

Szervezetekben, csoportokban megtapasztalt szolidaritás

Az áldozatok különféle csoportokkal, szervezetekkel, intézményekkel is kapcsolatban állnak, melyektől támadás esetén szolidaritási gesztusokat várhatnak. Az **oktatási intézmények** kiemelt fontossággal bírnak, főleg a fiatalabb áldozatoknál. Az iskolai közösség szocializációs közegként mintát nyújt a szolidaritás gyakorlatait alakító normákról, illetve a közoktatásban 16 éves korig nem választható a részvétel, így a kivonulás legális lehetősége nem adott számukra. Az áldozatok tapasztalatai szerint ezek az intézmények – nagyon hasonlóan a távolabbi ismerősökhöz – az elkerülés stratégiáját választják. A legtöbb áldozat történetében a tanárok, iskolai dolgozók az erőszakról értesülve próbálják kikerülni, hogy „igazságot kelljen tenniük” vagy nyíltan ki kelljen állniuk az áldozat mellett. Legtöbbször nem avatkoznak közbe, ha erőszakra utaló jeleket tapasztalnak, vagy nyílt erőszak szemtanúivá válnak, csak utólag igyekeznek megbeszélni az áldozattal négy szemközt a történetet.

A helyi kisközösségekben a hallgatás jelentése azonban cinkosság az elkövetőkkel, ezért az erőszak spirálja tovább erősödik és a bántalmazás legtöbbször nem szűnik meg. Az oktatási intézményeknek nincs tudásuk, eszközeik, protokolljuk ezen helyzetek kezelésére, ezért az erőszak nem kevés esetben azzal „fejeződik be”, hogy az egyedül maradó áldozat elhagyja az intézményt vagy valamilyen kényszermegoldással élve kivonul (egészségügyi okokra hivatkozva nem jár be, vagy magántanuló státuszért folyamodik). Egy a zsidósága miatt bántalmazott áldozat az iskolai közegről így vallott: *„A tanáraink nem vállalták a konfliktust [a támadókkal]. Ez vagy azért volt, mert szimpatizáltak az ő nézeteikkel, vagy azért, mert pusztán nem érdekelte őket. [...] nem mertem felvállalni előttük azt a szerepet, hogy szembe szálljak a széllal és az ő nyomásuk ellen tegyek. Mindig próbáltam kerülni őket, próbáltam kerülni a konfliktusokat”* (zsidó áldozat, 25 éves, férfi).

Mind az áldozati, mind a segítői interjúkból kiderül, hogy a GYBCS-ek legfőbb okának sokszor a mély történelmi, társadalmi ellentéteket tartják. Amikor rákérdeztünk arra, hogy minek kellene véleményük szerint ahhoz megváltoznia, hogy kevesebb GYBCS történjen a jövőben, egybehangzóan az oktatási rendszer szerepét és felelősségét jelölték meg, ami az interjúk tanúsága szerint jelenleg messze nincs abban a helyzetben, hogy ezt a szerepet betöltse.

A megkérdezett áldozatok közül többen valamilyen **vallási szervezet, egyházi közösség** tagjai voltak a támadás idején. Jellemzően a zsidó származású áldozatok a vallási közösségüktől, vagy ha nem hívők voltak, akkor zsidó kulturális szervezetektől vagy szekuláris közösségektől kaptak valamilyen formában támogatást,

ha ezt igényelték. Még abban az esetben is megtörtént a szolidaritási gesztus, ha az áldozat nem volt zsidó származású, csupán az elkövető vélte annak. A többi vallási szervezet esetében nem ennyire pozitív a kép. A roma és hajléktalan áldozatok körében nem volt egyházi közösséggel kapcsolatban álló áldozat, míg az LMBTQ áldozatok közül többen éltek aktív vallási életet formalizált egyházi közösség keretein belül. Ezen áldozatok beszámolóí szerint nemhogy nem kaptak segítséget, amikor bajba kerültek, hanem éppen védett tulajdonságuk következtében elutasítást, kirekesztést, megaláztatást éltek át. Ennek következtében rövid időn belül megszakadt a kapcsolatuk a közösséggel és az ott lévő barátaikkal, ismerőseikkel. Ez a dinamika nagyon hasonló ahhoz, amikor a kikényszerített *coming-out* miatt a család vagy annak egy része közösi ki az áldozatot: *„Alapvetően barátaim a gyülekezetből voltak. A közvetlen barátaim, három ember, ők tudták végig, hogy mi a helyzet. Miután megtámadtak és főlvállaltam a másságomat, és ott is hagytam a gyülekezetet, teljesen elfordultak tőlem. Tehát nem csak a családomat vesztettem el, hanem gyakorlatilag – mivel úgy építettem föl a kapcsolataimat, hogy főleg keresztények voltak a barátaim –, az ismerőseimnek a 70%-a kiesett, teljesen elvesztettem őket”* (LMBTQ áldozat, aki a támadás után fordul segítségért az egyházi közösséghez, aminek a tagja volt, 33 éves, férfi).

Azokban az egyházi közösségekben, ahol nem volt ennyire explicit az elutasítás, sem letek támogatásra, megértésre az áldozatok. Inkább arról kaptak jelzéseket, hogy az adott közösség nem tekinti feladatának a GYBCS-ekkel való foglalkozást. Ezekben a közösségekben a szolidaritás és a segítség semmilyen formája nem alakult ki. Egy esetben mesélt csupán arról az egyik áldozat, hogy egy lelkésztől segítséget kapott, de ebben az esetben az illető régi barátja volt és ő maga is az LMBTQ közösséghez tartozott, így inkább a kisebbségi sorosközösség és nem az egyházi közösség köteleke tartotta őket össze.

Nemzetközi szervezeteket nagyon ritkán keresnek meg áldozatok, csak abban az esetben, ha az országot kényszerültek elhagyni, vagy jogi feljebbviteli fórumokhoz fordulásban volt szükségük támogatásra, információra. Nagykövetségek abban az esetben nyilvánítottak a nyilvánosságban szimbolikus szolidaritást, ha az állampolgárukat érte támadás vagy valamilyen számukra kiemelten fontos közösséget.

Az áldozatok legfontosabb szövetségesei szervezeti szinten a különféle **civil szervezetek és mozgalmak**. Ezek a közösségek, szervezetek a legkülönbözőbb módokon fejezik ki a szolidaritásukat és támogatják őket. Az áldozatok beszámolóiból kirajzolódó kép szerint a legfontosabb területeken, melyekben segítségre, gondoskodásra, információra, támogatásra szorultak, ezek a szervezetek nyújtottak nekik segítő kezet, ha el tudtak hozzájuk jutni. Ilyen terület a jogi segítség, amiben főként a GYBCS-ekkel specifikusan foglalkozó szervezetek és a jogvédő szervezetek tudnak segíteni, vagy a kapcsolati tőke használata, amin keresztül más segítséget nyújtó szervezetekhez el tudnak jutni. A segítség egyik nagyon fontos formája, amikor a civil szervezetek támogató jelenlétet nyújtanak az állam bürokratikus és sokszor előítéletekkel átitatott útvesztőjében. Az egyik jogvédő szervezet munkatársa érzékletesen így fogalmazott: *„Abszolút kiszolgáltatottak az áldozatok. Szerintem a sértetti képviselőnek azon kívül, hogy elkezd érvelni, hogy a minősítés így meg úgy, ami az áldozatnak nem biztos, hogy a legfontosabb érdeke, szerintem nagyon nagy jelentősége van annak, hogy ott van egy ember, akihez bizalommal lehet fordulni, és aki nagyjából képből van azzal kapcsolatban, hogy mi ez az eljárás. Meg valakire rá lehet nézni, meg lehet kérdezni, aki meg is nyugtatja, ha erre van szüksége. Egyébként nem feltétlenül kellene ennek ügyvédnek vagy jogásznak lennie, hanem az is jó lenne, ha csak ott lenne egy laikus támogató, aki komfortosabb helyzetet tud teremteni a sértettnek”* (jogvédő szervezet munkatársa_1).

Sokszor a civil szervezetek azok, akik az állami szervezetekre nyomást tudnak gyakorolni és az áldozatokkal együtt ki tudnak állni a társadalmi változásért. Jellemző, hogy az állami szervezetektől eltérően

proaktívan keresik a segítségre szorulókat, rugalmasan működnek, igyekeznek felmérni és figyelembe venni az áldozatok igényeit. Sok civil szervezet törekszik arra, hogy olyan tudással és képességekkel ruházza fel az áldozatokat, melyek segítségével védekezni tudnak a támadók ellen vagy ki tudnak magukért állni különböző fórumokon. Jó példa erre a Pride fesztivál alatt megtámadott kulturális rendezvények szervezőinek köre, akik számos tanácsot kaptak arra nézve, hogy hogyan tudják megvédeni magukat a szélsőjobboldali csoportok új típusú támadásaitól. A hajléktalanokat segítő és az LMBTQ közösség szervezetei kiemelt célként tekintenek az áldozatok megerősítésére (*empowerment*). E szervezeteknek az egyik legfontosabb és egyedülálló szerepe az áldozatok és az állami szervezetek közötti közvetítés, valamint különféle együttműködések, kommunikációs csatornák létrehozása. A szolidaritás hálózataiban olyan összekötő pozíciót foglalnak el, ami nélkül az áldozati igények és elvárások nem csatornázódnának be a GYBCS-ek szempontjából olyan kulcsszerepet játszó állami szervezetekhez, mint a rendőrség vagy a bíróságok. E szervezetek mind a két fél „nyelvét”, működési logikáját, érdekeit értik, ezért hatékonyak tudnak lenni. Az egyik rendőr interjúalany így nyilatkozott erről: *„A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoportban lévő szervezetek nagyon hatékonyan képviselik azokat a közösségeket, meg azokat a jogokat, amik a sértetteknek fontosak. Bennük megbíznak, és inkább hozzájuk fordulnak, mint hozzánk. A GYEM meg akkor jelenti, közvetíti felénk”* (rendőri vezető).

Az egyik jogvédő szervezet munkatársának szavaiból megérthetjük, hogy milyen esetekben lehet fontos az állami szervezetek és az áldozatok közötti tolmácsolás: *„A rendőrség nagyon sokszor elfelejt tájékoztatni. Tehát, hogyha mondjuk el is indul az eljárás és nagyjából rendben is zajlik, akkor se tudni sokszor, hogy mi történik az ügyemben. Eltelnek hónapok, de van, hogy eltelnek évek úgy, hogy nem tudom, hogy mi van. Nyilván, hogyha az embernek van egy ügyvédje vagy van mondjuk egy civil szervezeti képviselője, akkor egyszerűbb, mert ő addig jár a rendőrség nyakára, amíg meg nem tudja”* (jogvédő szervezet munkatársa_2).

Sokszor az áldozatok számára a nyomásgyakorlás, az érdekérvényesítés eszközei ezek a civil szervezetek. Egy olyan szociális segítő szavait idézem ennek illusztrálására, aki főként romák lakta szegregátumokban végez jótékonyági munkát: *„Azokról a fórumokról, amelyeken szót lehetne emelni [a bántalmazás ellen], vagy nem tudnak [az áldozatok] vagy nem tudják a módját, hogy ott hogyan lehet megszólalni. [...] El tudom képzelni, hogy egy civil szervezet karon fog ilyen embereket. Én már csináltam, például [X településen] egy kerekasztalt úgy, hogy én kértem föl a polgármestert, és magammal vittem egy pár embert közülük [helyi roma közösség tagjai közül]. Így például lehet. Így nincs a képükön bőr kidobni minket”* (jótékony munkát végző segítő).

Az érdekérvényesítésben játszott segítő szerepre jó példa a jogvédő szervezetek munkatársait és független szakértőket tömörítő Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport (GYEM), ami a rendőrséggel együttműködve elérte, hogy az ORFK olyan belső utasítást adjon ki, aminek következtében a rendőrségen belül gyűlöletbűncselekmény-mentor és -szakvonalartató hálózatot hoztak létre, illetve nevesítették az indikátorlistát, amit kötelező használniuk azoknak a járőröknek és nyomozóknak, akik elsődlegesen találkoznak az áldozatokkal és a tanúvallomást tevő személyekkel. A GYEM-hez hasonló a roma sorozatgyilkosság áldozatait segítő Csorba Család Karácsonya (CSCSK) informális csoport, mely az elmúlt több mint 10 évben nagyon sok területen lépett fel az áldozati családok érdekeinek érvényesítéséért. Többek között az állami kárpótlásért és a jogi képviselet megszervezéséért álltak ki; az elmaradt állami pszichológiai és egészségügyi segítséget pótolták; és azóta is folyamatos anyagi támogatást, szükség esetén információkat nyújtanak a családoknak. Az ilyen jellegű segítség azért is nagyon hasznos, mert a különféle hivatalos panasztételi csatornák nem működnek kielégítően az interjúalanyok véleménye szerint. Vagy nincs elég jogkörük, vagy nehezen elérhetőek és speciális jogi tudás kell ahhoz, hogy a beadványokat szabályszerűen meg tudják fogalmazni. Az állam felé megfogalmazott konstruktív kritikák és jogi eljárások véghezvitele az egész jogrendszer szempontjából hasznos lehet. Ahogy az egyik

GYBCS-ekre specializálódott szervezet képviselője fogalmazott: „Azt tanácsolták egyébként az ügyészégi és a rendőrségi szakértők is, akikkel konzultáltunk, hogy indítsuk be a jogalkalmazói gépezetet. Minél több esetet jelentünk, annál több esettel kell foglalkozniuk, és így ki fog kristályosodni egy általánosan elfogadott, egységes jogalkalmazói gyakorlat” (jogvédő szervezet munkatársa_3).

A civil szervezetek másik nagyon fontos hálózati összekötő szerepe a nyilvánosság és az áldozatok között működik, mivel az áldozatok megítélése szerint sokszor az áldozati narratívák vagy elvesznek a botrányokra kiéhezett média zajában vagy torz, előítéletes formában jelennek meg. A civil szervezetek felerősítik és autentikus formában igyekeznek tolmácsolni az áldozatok hangját a nyilvánosság tereiben, ezzel új lehetőségeket teremtve az univerzalisztikus szolidaritás morális bázisának. A roma sorozatgyilkosság áldozatainak segítő csoport egyik tagja mesélt arról, hogy már kezdetben is sarkalatos céljuk volt az áldozatok saját hangjának megjelenítése a nyilvánosságban, és a nyilvános diskurzusok, illetve az emlékezetpolitikai narratívák tudatos alakítása: „Ez volt az az időszak, amikor beindult a ciganyvadászat.blog.hu, ami feldolgozta a roma sorozatgyilkosságok elkövetőinek perét. Bízom abban, hogy ennek a pernek nagy nyilvánossága lesz, és olyan társadalmi diskurzust indít be, ami segít a traumának és ennek az egész gyűlöletbűncselekmény-sorozatnak a közösségi feldolgozásában, nem csak a roma társadalom, hanem a többségi társadalom tagjainak körében” (civil segítő, aki a roma sorozatgyilkosság áldozatainak családjával máig tartja a kapcsolatot).

A civil szervezetek esetében az egyik legfőbb probléma az erőforráshiány, ami gátolja, hogy több (potenciális) áldozatot érjenek el vagy szélesebb körnek tudjanak segíteni. Emellett negatív hatást gyakorol rájuk a kormányzati kommunikáció általi kriminalizálásuk, támadottságuk, ami oda vezet, hogy nehezen érik el az áldozatokat, kiszámíthatatlanná válik, hogy milyen áldozati körnek, milyen mértékben tudnak segíteni, és megnehezül az állami szervezetekkel az együttműködésük. Ezt igyekeznek ellensúlyozni azzal, hogy hálózatokban kapcsolódnak össze, melyek segítségével az egyes feladatok ellátásra szakosodott szervezetek között folyamatos kommunikációs csatornák, együttműködések, munkamegosztás és erőforrás optimalizálás alakul ki. Így, ha valamelyik szervezet nem tud segíteni egy áldozatnak, vagy úgy érzi, hogy más típusú segítségre lenne szüksége, mint amit tudnak nyújtani, akkor könnyen és gyorsan máshova tudják irányítani őket.

Az áldozatok számos alkalommal próbálnak először állami szervezetekhez segítségért, támogatásért fordulni, azonban gyakran számolnak be arról, hogy nem segítőkészek, nem elég empátikusak velük szemben, érzéketlenül, esetenként előítéletesen kommunikálnak, nem nyújtanak számukra elégséges információt, az eljárások pedig túlbürokratizáltak, lassúak. Nem egy áldozat áldozathibáztatásról, a felelősség áthárításáról és az intézményi áruulás jeleiről számol be, aminek következtében bizalomhiány alakul ki bennük. Az interjúk tanúsága szerint nagyon sokszor túlterheltség, tudás és erőforráshiány, vagy előítéletes beállítódás miatt nem ismerik fel az állami szervezetek a problémát, vagy nem kezelik komplexitásában. Emellett sok szervezet és áldozat azt tapasztalja, hogy az állami ellátórendszer szervezetei nem rendelkeznek megfelelő tudással az áldozatok speciális helyzetének és igényeinek felismerésére, így az elvárt segítő aktusok sem tudnak megvalósulni. Az állami ellátórendszer által hagyott szolidaritási lyukakat sokszor a civil szervezetek igyekeznek betömni. Az áldozatok őket látják olyan aktoroknak, melyek képesek hatékony és adekvát segítséget nyújtani, nyomást gyakorolni az állami szervezetekre, összekötő szerepet betölteni vagy társadalmi változást előidézni.

A szolidaritást gátló tényezők

Tanulmányom utolsó részében számba veszem, hogy milyen olyan tényezőket lehetett az interjúk alapján azonosítani, melyek a szolidaritás különféle formáit (akár az együttérzésen, akár a kiscsoporton belüli normákon, áldozati sorsközösségen vagy akár univerzalisztikus morális elveken alapuló szolidaritásról van szó) akadályozzák, torzítják vagy árnyalják a gondoskodási cselekvések hatásfokát.

Az áldozatokkal készült interjúkból igyekeztem beazonosítani azokat a tényezőket, amik egyéni szinten gátolják, hogy az áldozatok bekapcsolódjanak a szolidaritási hálózatokba vagy segítségért forduljanak másokhoz. Egyrészt magának a támadásnak, majd az azt követő pszichológiai segítség elmaradásának és az esetleges másodlagos viktimizációnak köszönhetően többeknél **pszichés problémák** alakultak ki, állandósult a szégyenérzet, a szorongás és a magány. Egyes áldozatok, akik nem jutottak elégséges adekvát gondoskodáshoz az erőszakos cselekmény után, a **kivonulást** választották, ami jelentheti a tartós szeretetkapcsolatok megszakadását, ha a korábbi lakóhelyükről költöztek el, vagy a pszichés problémák további súlyosbodását, ha a közvetlen környezetüktől, közösségeiktől távolodtak el.

Többeknél megfigyelhető a korábbi negatív élményekben, diszkriminatív aktusokban, előítéletes verbális megnyilatkozásokban gyökerező **bizalomhiány**. Különösen negatív hatást gyakorol, ha a szoros, szereteten alapuló kapcsolatoktól vagy az államtól érkeznek ezek a negatív impulzusok. Utóbbi esetben az intézményi árusítás következtében olyan mértékűvé nőhet a bizalomhiány az áldozatokban, hogy még fizikai bántalmazás esetén sem avatják be az orvosokat a bántalmazás részleteibe, illetve nem tesznek felejelentést a rendőrségen. A bizalomhiány ezekben az esetekben az alulminősítések számát növeli, emellett a gondoskodást és a jogi elégtételt ellehetetleníti. A civil szervezetek képviselői közül többen is említették azt a dilemmát, hogy nem tudják, érdemes-e az áldozatokat feljelentésre biztatni. Egyfelől fontosnak érzik, hogy az államot rákényszerítsék a megfelelő eljárásra, illetve csökkentsék a látenciát, másfelől viszont szeretnék az áldozatokat megóvni a további csalódásoktól, megaláztatásoktól, traumáktól.

Az egyik civil szervezet képviselője, aki mind a rendőrséggel, mind áldozatokkal közvetlen kapcsolatban áll, egyfajta tolmács szerepet betöltve sokszor közöttük, így fogalmazta meg ezt a dilemmát: *„Mi is érzékeljük a dolog abszurditását. Volt egy olyan kampány tavaly, hogy forduljanak a rendőrséghez, és akkor elgondolkodtunk azon, hogy ez így etikailag milyen, hogyha mi magunk is azt gondoljuk, hogy a rendőrség gyakran homofób vagy transzfób módon viselkedik, akkor küldhetünk-e embereket jó szívvel oda... Ezt próbáltuk árnyalni, és végül is arra jutottunk, és azt az üzenetet próbáltuk közvetíteni, hogy azzal, hogy a rendőrséghez fordul, azzal növeli a rendőrség tapasztalatát”* (GYBCS áldozatokat segítő civil szervezet munkatársa).

Egyéni szinten jelentkezhet a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségekhez szorosan kapcsolódva olyan **erőforráshiány**, ami gátolja, hogy az áldozat eljusson professzionális segítőkhez, ha a személyes környezetében nem tud hatékony, az igényeihez illeszkedő támogatást, információt kapni. Az erőforrások szűkössége megmutatkozhat a gazdasági, kulturális, kapcsolati tőke hiányában, de kapcsolódhat tudáshiányhoz is. Ezek a tényezők akadályozhatják a kommunikációt, a hálózatokba való bekapcsolódást, a térbeli mobilitást, vagy akár a cselekvési teret áttekinthetetlenné, kiszámíthatatlanná tehetik az egyén számára.

Egyéni szinten nagyon fontos probléma az **áldozati helyzet aluldefiniáltsága**, vagyis az az állapot, amikor az áldozatban nem tudatosul, hogy az ellene elkövetett erőszakos cselekmény a többségi társadalom számára kiemelt fontossággal bír(hat) és morális megvetésre tarthat számot. Sokszor azzal sincsenek tisztában az áldozatok, hogy a jogrendszer lehetőséget biztosít számukra a jogi elégtételre. Ez a probléma leginkább az olyan halmozottan hátrányos helyzetű, kirekesztett, a társadalom perifériájára vagy azon kívülre száműzött

csoportok tagjaira jellemző, akik internalizálták az alávetettség, az alárendeltség érzését. Sokszor ez az állapot akkor következik be, amikor a szocializációs folyamat során sűrűn, visszatérően diszkriminációval, verbális és fizikai bántalmazással, kirekesztéssel találkoznak.

További súlyosbító körülmény, ha olyan közösségben kénytelenek tartósan élni, ahol etnikai és társadalmi státusz alapú hierarchikus patrónus-kliens (sokak megélése szerint „hűbéri”) viszonyok uralkodnak. A kutatás során két csoportot tudtam beazonosítani, ahol ez jellemző volt: a szegregátumokban, leszakadó területeken élő roma áldozatokat és az utcán élő és ott megtámadott fedél nélkülieket. Az alábbi két idézet jól szemlélteti ezt a helyzetet:

„Az lehet az oka [hogy kevesen jelzik bárkinek az őket ért támadást], hogy egyszerűen a hajléktalan emberek annyira hozzászoktak ahhoz, hogy velük szemben rendszeresen történnek jogsértések, hogy mindennapos atrocitások érik őket, hogy ezt fel se veszik annyira. Ha mondjuk velem történne, akkor én biztos így felszólalnék ellene, de mivel ők kiszolgáltatottabbak és úgy érzik, hogy ezt le kell nyelniük, ezért nem is emelnek szót ellene.” (hajléktalanokat segítő szervezet munkatársa)

„Olyan légkörben élnek, hogy alapvetően azt gondolják, hogy ők valóban bűnösök. Tehát olyan életet kell élniük, ahol meg kell kerülni dolgokat, és nem fordulnak senkihez. Nagyon beágyazottak a helyi hatalmi viszonyokba, és általában szűkebb körben zajlanak ezek az igazságtalanságok, ezek a támadások. Aki ezeket a támadásokat ellenük intézi, az szentül meg van győződve a fölényéről, abból érződik az az erő, ami szemben áll azzal, ami az áldozatokat viszont gyengíti. Mert nem tudják azt a fajta polgári életet élni, ami makulátlan, se a környezetükben, se a megjelenésükben. Ráadásul eleve magukon viselnek bizonyos rasszjegyeket, meg a magányban rejlő önbizalomhiányt. Második körben a bizonyíthatatlanságot. Harmadik körben meg azt feltételezik, hogy nem hinnék el nekik, ami történt. Negyedik körben, hogy kifejezetten ellenséges hozzáállást tapasztalnak korábban is, mert általában a romáknak nem hisz senki.” (roma szegregátumokban dolgozó segítő)

A szolidaritást gátló tényezők közül vannak, amelyek szervezeti, intézményi szinten keresendőek. Az interjúkból kiderült, hogy sok megszólaló a különféle, különösen az állami intézményekre jellemző **kommunikációs problémákat** jelölte meg annak okaként, amiért nem szívesen kérnek segítséget. Ez jelenheti azt, hogy az adott intézmény nem közérthetően kommunikál az áldozatokkal, vagy egyes esetekben, amikor külföldieket vagy menekülteket ér támadás, nem beszélnek idegen nyelveken. Utóbbit leginkább a rendőrséggel kapcsolatban panaszták az áldozatok. Más esetekben ugyan nyelviileg megértette egymást a két fél, azonban nem voltak empátikusak, áldozathibáztatóak vagy kifejezetten előítéletesek voltak az állami szervezetek képviselőinek megnyilvánulásai az áldozatok irányába, ami félreértésekhez vezetett, illetve gátolta a szolidaritás terének kialakulását és azt, hogy az áldozat kinyilvánítsa az igényeit valamilyen gondoskodási aktusra. Több alkalommal beszámoltak arról az áldozatok és a civil szervezetek, hogy nem partneri módon zajlott az állami szervezetek részéről a kommunikáció, ami növelte a kiszolgáltatottságérzésüket. Az egyik áldozat így mesélt a megértés problémáiról, amikor a megtámadásuk után tanúvallomást kellett tenniük a rendőrségen: *„Nem hívtak oda tolmácsot, tehát én tolmácsoltam végig. Ami ugye nagyon para volt, mert engem tényleg megverték meg vértett a szám. Zavarban voltam, és hát nem volt senki, aki segítsen, de közben nekem kellett a tolmácsolásra is figyelni. Azt éreztem, hogy az nem az én dolgom lenne, hogy a rendőrség feladatát végezzem”* (szélsőjobboldali támadók által a fővárosban bántalmazott áldozat, 28 éves, férfi).

A kommunikációs problémákhoz szorosan kapcsolódva többen hiányolták a szervezetek reflexivitását, a kritikára adott kielégítő válaszait, reakcióit, ami meggátolja, hogy az áldozatok szempontjai beépüljenek

a szervezetek működés módjába, illetve megismerjék az áldozatok valós igényeit, problémáit. Az állami szervezetekkel kapcsolatban kevés olyan helyzet került szóba, ahol az áldozatok biztonságot nyújtó térben ki tudták volna fejezni az elégedetlenségüket úgy, hogy ne kelljen vagy az elkövető, vagy az intézmény érdektelenségétől, elutasításától, megtorlásától tartaniuk.

A legfontosabb azonosított szervezeti szintű probléma a **civil szektor erőforráshiánya** és ennek következményeként a **szétzilált, széthullott, széttöredezett segítői hálózatok**. Ahogy fent láttuk, sem az áldozati csoportok közötti, sem az állam és a civilek közötti együttműködések nem működnek olajozottan, gördülékenyen. Ez annak fényében jelent különösen problémát, hogy az interjúkból világossá vált, hogy a civil szervezetek jelentik az összekötő szálakat az áldozatok és az állami szervezetek között, hisz utóbbiak részben láthatatlanok, elérhetetlenek az áldozatok számára, részben alacsony a feléjük irányuló bizalom, részben pedig a különböző „nyelv” használata miatt a megértés és a segítség is problémákba ütközhet. Mindemellett több interjúban meséltek arról a megkérdezettek, hogy az állami intézmények irányából sokkal kevésbé irányítják át őket a specifikus segítséget nyújtó civil szervezetek irányába, mint ahogy azt teszik a civil szervezetek, mozgalmak, informális csoportok egymás között. Elvileg az állami szociális és egészségügyi ellátórendszer is működhetne egyfajta becsatornázó hálózatként, az interjúk tanúsága szerint azonban ez nem valósul meg. Az egyik jogvédő szervezet munkatársa így fogalmazta meg a problémát: *„Elsősorban egy olyan országos hálózat – akár egy szervezet országos hálózata, akár sok szervezet valamilyen polipszerűen összefonódó országos hálózata – kellene, amiben legalább megyenként, nagyobb településenként van egy olyan ember, önkéntes, aki ebben a témában penge. Legyen mondjuk mindenhol egy személy helyben, akihez be lehet menni a tetszőleges kistéleplésről, akinek el tudja mondani az áldozat, hogy mi történt vele, ez az illető azonnal tudja, hogy mire van szüksége a sértettnek és be tudja vonni a megfelelő szervezetet. Ez egy nagyon hosszú folyamat, de hosszú távon ezt látnám működőképesnek. Alapvetően államiként képzelném el, de vagyok annyira realista, hogy azt gondolom, hogy előbb a civilek fogják megcsinálni”* (jogvédő szervezet munkatársa_4).

A hálózatok széttöredezettségét növeli, hogy a **különböző áldozati csoportok közötti hálózati kapcsolatok és jól működő szolidaritási aktusok** csak elvétve fordulnak elő akár lokálisan, akár országosan. Jellemzően egy-egy sérülékeny csoporthoz kötődő civil szervezetek, közösségek, mozgalmak, jogvédő szervezetek kapcsolódnak össze egy hálózatba, de a csoportok között nagyon kevés az átjárás, a tudásmegosztás. Ha mégis kialakul együttműködés, akkor intézményesülés hiányában tartósan nem képes fennmaradni, mivel jellemzően egyének tartják fenn a kapcsolatokat, akik, ha valamilyen okból kifolyólag kiesnek a hálózatból, akkor a kapcsolat is megszakad.

A széttöredezett hálózatokban sokkal nehezebb a tudás- és információátadás, a segítőik és a segítették távol kerülnek egymástól mind fizikailag, mind társadalmilag. A segítői interjúk tanúsága szerint problémát jelent az is, hogy a létrejövő **szolidaritási hálózatok nem tudnak intézményesülni**. Ennek az az előnye, hogy a benne lévő segítőik rugalmasan tudnak az áldozati igényekre reagálni, azonban hátránya, hogy könnyen szét is esnek a hálózatok és bekövetkezik a visszarendeződés. Számos példát meséltek arról az interjúalanyok, hogy egy-egy együttműködés vagy hálózat azért tud kiépülni, mert egy konkrét személy a szívében viseli az együttműködési csatornák működtetését. Viszont, ha ő valamilyen oknál fogva kihullik a hálózatból, akkor nincs, aki összetartsa a különböző szereplőket. Akkor tudna valaki a helyére lépni, ha a szervezeten belüli szerepe, feladatköre intézményesült volna. Az egyik jogvédő szervezet munkatársa így látja ezt: *„Vannak olyan emberek a bírósági, az ügyészségi meg a rendőrségi rendszerben is, akik nagyon elkötelezettek az ügy iránt, akik nagyon szeretnék ezt jól csinálni meg fejlődni ebben. Ezek az emberek, nyilván a saját hivatali nehézségeikkel meg struktúráikkal együtt, de próbálnak nyitni, minél több emberrel kapcsolatban lenni, minél több helyről információt megtudni,*

minél több együttműködésben részt venni. Tulajdonképpen ezért működik a rendszer még valamennyire Magyarországon, mert van ez a néhány elkötelezett bolond, aki ezt csinálja, és ez tök jó. Veszélye az, hogy nincs mögötte szervezetrendszer. Ha ezek az emberek bármilyen okból kiesnek, akkor semmi sem garantálja, hogy a helyükre olyanok jönnek, akiknek ez hasonlóan fontos lesz” (jogvédő szervezet munkatársa_2).

Az áldozatok oldaláról ez a probléma úgy jelentkezik, hogy a szolidaritási hálózatok, csatornák átláthatatlanná, kiszámíthatatlanná, nehezen beazonosíthatóvá válnak. Azok a civil szervezetek, melyek specifikusan nem GYBCS-ek áldozatait segítik, ritkán tudnak a fő tevékenységi körüktől eltérő tevékenységekkel rendszerint foglalkozni, a GYBCS fókuszú szervezetek pedig nem rendelkeznek annyi erőforrással, hogy tartósan, kiszámíthatóan finanszírozni tudjanak alulról érkező kezdeményezéseket, hálózatosodási folyamatokat, melyek az intézményesüléshez szükségesek lennének. Abban az esetben fordul elő új együttműködések, progresszív gyakorlatok intézményesülése, ha pályázati forrásokon keresztül nemzetközi szervezetek támogatják őket vagy más céllal összekapcsolódik az intézményesülés (mint például szociális segítő aktusokkal).

Az interjúalanyok közül sokan – legyenek akár áldozatok, akár segítők – a GYBCS-ek okait és egyben a lehetséges megoldásokat is társadalmi szinten keresték. Említették a magyar társadalom történetében mélyen gyökerező **előítéleteket, megosztottságot és feldolgozatlan traumákat**. A lehetséges pozitív irányú változás legfőbb szereplőinek az oktatási intézményeket látták, ahol széles rétegek számára elsajátíthatóak lehetnének az egyéni és csoportos problémamegoldási, traumafeldolgozási és erőszakkezelési módok, illetve ahol találkozhatnának egymással és jobban megismerhetnék egymást a különféle sérülékeny csoportok és a többségi társadalom tagjai. Ezekből a gondolatokból egyértelműen kihallatszik az áldozatok igénye arra, hogy létrejöjjön az univerzalisztikus elveken nyugvó szolidaritás morális bázisa, ami természetes közege lehetne a segítő aktusoknak. Sokkal kevesebben fejezték ki az igényüket arra nézve, hogy a megoldást a csoporton belüli homogenitáson, vagy az áldozati sorsközösségen alapuló szolidaritás erősítésében keressék a közösségek. Utóbbi megoldási irány csak a magasabb társadalmi státuszú, nagyobb kapcsolati tőkével rendelkező roma áldozatoknál merült fel, akik hiányolták a roma közösség önszerveződését. (Ez az igény vonatkozik a civil szervezetekre, a specifikus jogvédő szervezetekre és a roma kisebbségi önkormányzatokra egyaránt.)

A szolidaritást gátló tényezők közül a felsorolás végére hagytam azokat a külső tényezőket, melyek valamilyen módon visszahatnak a szolidaritást meghatározó cselekvési térre. A **jogrendszerrel** mint az elégtétel egy fontos formájának garantálójával az áldozatok és a segítők többsége, de még a jogvédők is alapvetően elégedettek voltak, és úgy érzékelték, hogy sok előrelépés történt ezen a téren az elmúlt években. A Büntető Törvénykönyvben nevesítették a GYBCS fogalmát, kiterjesztették a védett tulajdonságokkal rendelkező csoportok körét, illetve 2019-ben az ORFK (civil szervezetek javaslatára)²⁰ GYBCS-ek kezelésével kapcsolatos nyomozati protokollt fogadott el, ami rögzítette azt az előítéletindikátor-listát is, amit a nyomozhatóságnak követnie kell GYBCS-ek esetén. Ennek nyomán létrehozta a rendőrség a saját szervezetén belül a GYBCS szakvonaltartók és mentorok hálózatát, akik azt igyekeznek garantálni, hogy kevesebb aluminósis történjen, és növekedjen az áldozatok rendőrségbe vetett bizalma. Amellett, hogy a jogszabályokról kifejezetten elismerően nyilatkoztak az interjúalanyok, a jogalkalmazást már sokkal problémásabbnak ítélték meg. Ennek fényében egyértelmű, hogy

20 A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport és annak tagszervezetei 2012-ben tettek szakmai javaslatot a BTK módosításához (Javaslatok az új Büntető Törvénykönyv gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozó szabályozására, 2012. március 6.- https://helsinki.hu/wp-content/uploads/civil_szervezetek_gyuloletbcs_javaslat.pdf, [Letöltve: 2021-05-14] (http://dev.neki.hu/wp-content/uploads/2014/02/gybcs_B5_magyar.pdf, [Letöltve: 2021-05-14], illetve később több alkalommal az előítélet-indikátorok meghatározásához és alkalmazásához (https://gyuloletellen.hu/sites/default/files/gyem_indikatorlista_ketoszlopos_vegleges.pdf, https://gyuloletellen.hu/sites/default/files/gyem_indikatorlista_haromolszlopos_vegleges.pdf, https://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk_esetoszfoglalo.pdf, [Letöltve: 2021-05-14].

az állami szerepvállalás kiemelten fontos, meghatározó szerepet játszó aktora az áldozatokkal sokszor legelőször kapcsolatba kerülő, jogalkalmazásért felelős rendőrség.

A legfontosabb és a szolidaritás formáira leginkább negatív hatást gyakorló tényező a nyilvánosság, a média és ezekkel szorosán összefonódva a hatalom, a politika világa volt. Szinte nem volt olyan megkérdézett, aki ilyen vagy olyan módon ne említette volna meg, hogy a nyilvánosság szerkezetének torzulása, a média működési logikája vagy a politikai narratívák blokkolják az együttműködést, a felek közötti kommunikációt, a szolidaritást és a megértést.

A nyilvánosság működésével kapcsolatban sokan említették, hogy az áldozatok hangja nehezen jelenik meg és jut el azokhoz, akiknek a szolidaritására igényt tartanak. Sok esetben az áldozatok vagy az áldozatok hangját felhangosítani igyekvő civil szervezetek tudatosan próbálják használni a nyilvánosság tereit. Céljuk lehet a problémára való figyelemfelhívás, nyomásgyakorlás, kollektív elismerés kivívása, érdekvédelem, társadalmi változás elérése, önvédelem, vagy éppen közvetlen szolidáris gesztusokra való igény kifejezése. Az egyik áldozat így mesélte el, hogy miért fordult a nyilvánossághoz: *„A sorstársakra gondoltam [amikor a nyilvánossághoz fordult], hogy ha én szólok, akkor azzal tudom bátorítani azt, aki szintén abúzus áldozata lesz vagy lett, hogy ne hagyja szó nélkül. Azt gondolom, hogy nagyon fontos a bátorítás, az, hogy kimondjuk, nem kell lenyelni és nem kell elviselni a bántalmazást. Ráadásul pont a gyűlöletbűncselekmény az, ahol annál rosszabb lesz, minél inkább becsukja az ember a száját mint áldozat, mert azzal olyan üzenetet küld, hogy lehet bántani, mert én úgyse fogok szólni, úgyse fog kiderülni. Ezt tényleg csak úgy lehet leállítani, hogyha az ember azt mondja, hogy nem és nem. Nyilván egyedül nem fogja egy bántalmazott ember megtenni friss traumával. Kell bátorítani, hogy nem vagy egyedül, ha kell, akkor én is segítek”* (LMBTQ áldozat, 33 éves, férfi).

A nyilvánosság azonban kétélű fegyver. Voltak, akik valóban sikert tudtak elérni azzal, hogy áttörték a nyilvánosság falát, ezzel párhuzamosan azonban sokan további támadásoknak tették ki magukat, ami tovább fokozta a kiszolgáltatottságukat, kétségbeesésüket. Ezek a támadások, fenyegetések legtöbbször a közösségi média felületein keresztül verbális agresszióként nyilvánultak meg, de előfordult olyan eset is, amikor szélső-jobboldali radiális csoportosulások médiabeli megjelenések, felhívások következtében támadtak meg közösségi helyeket, ahol az érintett áldozatok tartózkodtak. A nyilvánosság stratégiai használatának pozitív hozadéka lehet a civil szervezetek elérésének növelése, vagy az áldozatok önvédelme, amikor például élőben közvetítenek egy-egy erőszakos eseményt, ezzel tompítva az elkövetői erőszak mértékét.

A média működésével kapcsolatban egybehangzóan azt állították az áldozatok és a segítői csoportok képviselői, hogy egy-egy erőszakos cselekmény ideig-óráig hírré válik, ez azonban nem jelenti egyben azt is, hogy az áldozatok hangja is meg tud jelenni. A polarizált médiatér sokféle olyan magyarázó elemet kapcsol a történetekhez, melyek *„félreviszik a történetet”*, gyakoriak az áldozathibáztató megnyilvánulások, illetve olyan szűrőként működik, ami az áldozatok és segítők mondanivalóját lesöpri az asztalról, súlytalanná teszi. A médiában egyértelműen a botrány és a morális pánik rendelkezik hírértékkel, ezért a GYBCS-ek addig érdekesekek, amíg az erőszak brutális részleteiről, az áldozatok pőre szenvedéséről lehet beszélni:

„Rengeteg oldal volt, akik mindenféle hülyeséget kitaláltak. Olyanokat, hogy halálra vertek. Brutalitás meg vérengzés. A valóságban meg nem volt vérengzés. Jó nyilván volt vér, de nem annyira, hogy valaki meghalt. Az, hogy egy fiatal lányt megverték, talán nem lett volna annyira fontos. Amúgy nagyon hamar lecsengett. Pár napos dolog volt az egész, és utána nem is hallottak rólam, már jött a következő, akivel történt valami” (LMBTQ áldozat, 24 éves, nő).

Arra azonban nincs tér és idő, hogy az áldozatok szenvedése, traumája társadalmi és személyes élettörténeti kontextusba ágyazódva artikulálódjon, ami megfosztja egyrészt a közönséget a megértéstől, az áldozatot az elégtétel és a szolidaritás megszerzésétől, a szélesebben vett társadalmi közeget pedig attól, hogy az univerzalisztikus szolidaritás alapjai megszilárduljanak: *„Először is, nincs politikai és társadalmi kultúránk arra, hogy ezekről a jelenségekről higgadtan, észérvek mentén tudjunk beszélni, ami esetleg valamilyen megoldást hozna. Amíg nem leszünk tökösek ahhoz, hogy kimondjunk dolgokat, és az érzelmeiket visszább vegyük a médiában, addig magunkkal hurcoljuk ezt a társadalmi és politikai problémát”* (roma áldozat, 31 éves, férfi).

Sok áldozat ezzel együtt nem bánta meg, hogy a médiához fordult, mert úgy érezték, hogy sokkal rosszabb lenne, ha egyáltalán nem jelentek volna meg ezek a hírek a bántalmazásokról. Emellett számos támogató megnyilvánulást, támogatást is kaptak a médián keresztül. A legszebb példája ennek a Csorba Család Karácsonya nevű informális csoport megalakulása. A csoport nem sokkal a roma sorozatgyilkosságok elkövetése után alakult meg egy újsághír nyomán. Az újsághír az egyik család történetéről és kétségbeejtő helyzetéről szólt, aminek hatására több értelmiségi, középosztálybeli, nagy társadalmi és kapcsolati tőkével rendelkező magánszemély állt össze és alakított meg egy olyan csoportot, ami a mai napig nyújt sokféle (anyagi, pszichológiai, jogi, egészségügyi, kapcsolati összekötő) segítséget a megtámadott családoknak. A csoport tagjai kiemelten fontosnak tartották a kezdetektől fogva, hogy az áldozatok történetei, narratívái dokumentálva legyenek, ezek megjelenjenek a szélesebben vett nyilvánosságban, és koherens, autentikus emlékezetpolitikai narratív keretet tudjanak felépíteni, ami segíti a társadalmi szembenézést, az áldozatok számára pedig a feldolgozást.

A nyilvánossággal kapcsolatban a legnagyobb problémának a média hatalommal való sokrétű összefonódását és annak alárendeltségét érezték a megkérdezettek. Az interjúkban legdominánsabban előkerülő elem – akár áldozatokról, akár állami vagy civil szervezetekről van szó – a politikai kommunikáció torzító, az egész szolidaritási mezőre rátelepedő hatása. A legtöbb interjúban *„a kormányzat gyűlöletkampánya”*, a *„politikai kriminalizáló játszmája”*, vagy a *„hatalom szándékait kiszolgáló mesterséges előítéletek gerjesztése”* szókapcsolatokkal írták le ezt a jelenséget. Egyfelől a konkrét kisebbségi (menekültek, LMBTQ közösség tagjai, vagy a fedél nélkül élők, akik esetében a közterületen tartózkodás büntető törvény meghozásával a jogi környezet is negatív irányba változott) csoportokat a társadalomra veszélyes, idegen színben feltűnítő, megbélyegző kampányok morális pánikot keltve közvetlenül hatottak vissza az érintett kisebbségi csoportok megítélésére.

Emellett sokan azon félelmüknek adtak hangot, hogy az így keltett gyűlölet átsugározhat más sérülékeny csoportokra is, mint például a romákra vagy a nem magyar származású, hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárokra. Egy vallási szervezet munkatársának szavait idézve: *„Nekem az a véleményem, hogy a mostani kurzus politikája, és most elsősorban a közelmúltbeli gyöngyöspatázásra gondolok, kőkeményen rá fogja nyomni a bélyegét közép és hosszú távon a romaellenes bűncselekményekre, atrocitásokra, és nem akarok rosszabbat mondani. Ez egy tudatosan felfokozott, generált indulat, aminek a tárgya nem is volt az országban. Akkor menekültekről beszéltek, most meg ez rácsatornázódik a roma társadalomra. Ez iszonyatosan veszélyes”* (vallási szervezet munkatársa).

Az egyik roma áldozat így fogalmazta meg félelmeit: *„A közbeszédbe bekerült az a gyűlölet, ami állami propagandagépezeten keresztül, közpénzből, adóból van fenntartva. Folyamatosan ezekkel az üzenetekkel bombázzuk a társadalmat: félni kell, nem bízatsz az emberekben, ha nem fehér, ha nem a többségi társadalom rasszjegyeit hordozod magadon. Ami a legszomorúbb ebben, hogy az észérvek itt kevesek. Annyira leegyszerűsítik a világot, hogy vagy-vagy, fekete-fehér, nincsenek árnyalatok, színek. A szolidaritáshiánynak az a veszélye,*

hogy bárki áldozatává válhat, függetlenül a vagyoni helyzetétől, hogy hol lakik, vagy milyen társadalmi státusza van. A gyűlöletnek nincsen irányvektora, bárki ellen fordulhat és bármikor” (roma áldozat, 31 éves, férfi).

A közbeszédben elterjedt üzenetek negatív, kriminalizáló hatását a hajléktalanellátásban dolgozók is érzékelik: „A propagandagépezetnek kellene megszólalnia szolidáris hangon, ami jelenleg nem reális elvárás. Aki nek van dolga ezzel, az azt mondja, hogy nem hagyunk senkit az út szélén. Akkor legyen kedves ezt komolyan is venni. De azt látjuk, hogy ez csak a szavak szintjén létezik, és a másik oldalon pedig az önhibás, a hajléktalan bűnöző megkreálása történik. A kimondott szavak valóságot teremtenek. Ha a politika ekként fogalmaz, akkor ne csodálkozzunk azon, hogy az emberek – a társadalomban élők – elfordulnak ezektől az emberektől [hajléktalanoktól]. Tehát sajnós, úgy érzem, hogy a szolidaritást, ami alapvetően benne van a magyar emberekben, sikerült az elmúlt 20–30 évben kiölni” (hajléktalanszállón dolgozó vezető).

Ezt a vélekedést nem minden megkérdézett osztotta, az egyik zsidó szervezet képviselője optimistább volt. Ő eleve kisebb mértékűnek tapasztalta a saját csoportja elleni előítéleteket, és kevésbé félt amiatt, hogy az antiszemita verbális megnyilvánulások erőszakba csaphatnak át. Ezek a kifejezetten gyűlöletkeltőnek tartott kormányzati megnyilvánulások a jogszabályok üzenetének ellentmondva elbizonytalaníthatóan hathatnak a többségi társadalom tagjaira és akadályozhatják a közös morális rend kialakulását, ami a szolidaritási gesztusokat is visszafoghatja. Mindezek mellett a segítő szervezetek általános tapasztalata volt, hogy a specifikusan civil szervezetek ellen irányuló kormányzati kampány visszavetette és blokkolta a civil és az állami szféra közötti kapcsolódásokat, együttműködéseket. Több szervezet képviselője mesélte el, hogy a kampány alatt és a kampányt követő egy-két évben meglazultak mind a formális, mind az informális együttműködések, tudásmegosztási, kommunikációs aktusok a két fél között, ami az amúgy is instabil hálózatokat tovább zilálta, az áldozatok és az állam közötti kapcsolatokat pedig meglazította. Bár soha nem mondák ki az állami szervezetek, hogy ez volt az együttműködések, a közös esetelemzések, a tréningek elmaradásának az oka, egymástól függetlenül több megkérdézett jutott erre a feltételezésre.

Az elmúlt 1–2 évben többen megnyugvással nyugtázták, hogy lassan ugyan, de elkezdtek visszaépülni ezek a csatornák. A folyamatról így mesélt az egyik jogvédő szervezet munkatársa, aki évtizedek óta foglalkozik jogvédelemmel: „Változó az együttműködések intenzitása (állami szervezetekkel), mert eléggé függ azért attól, hogy a hatóságok éppen – leginkább a rendőrség – mennyire hajlandó velünk szóba állni. Ebben volt egy nagy visszalépés a ’18-as választások után, amikor mi voltunk az országgyűlési választási kampány egyik fő célpontja mint sorosista szervezetek. Akkor a nagy Fidesz-győzelem után, egyértelműen az volt a helyzet, hogy ők nem dolgozhatnak velünk. Aztán 2019-ben kicsit puhult a helyzet, és megint szóba álltak velünk, megint voltak egyeztetések” (jogvédő szervezet munkatársa_5).

A politikai-hatalmi mező hatása a nyilvánosságon kívül más pontokon is negatívan hat vissza a szolidaritás lehetséges tereinek formálódására. Egyes esetekben a kistélepüléseken, szegregátumokban a helyi politikai vezetéstől függ, hogy milyen mértékű segítséget kapnak az áldozatok, és mennyire működik lokálisan az együttműködés, a tudásmegosztás, a szervezetek közötti hálózatosodás.

Az áldozatok, a civil szervezetek és az állami szervezetek kapcsolatait többen úgy jellemezték, hogy az állam ugyan a jogszabályi keretet egyértelműen az áldozatok szempontjai szerint alakította az elmúlt évtizedben, a jogalkalmazás terén is folyamatos fejlődés figyelhető meg, és egyre több ponton találták meg a civil és állami szervezetek a kommunikáció és az együttműködés lehetőségét, mégis az állam sok GYBCS specifikus gondoskodó feladatot, felelősségi kört hallgatólagosan áttol a civil szférára. Ezt a helyzetet külön nehezíti, hogy a feladatok kiszervezése nem átlátható, nem az érintettek számára ismert forgatókönyv szerint történik. A feladatok

és jogkörök hivatalosan az állam hatáskörében maradnak, azonban a civil szervezetek, mozgalmak, csoportok kénytelenek párhuzamos segítő intézményrendszert kiépíteni, amikor szembesülnek az állami gondoskodási háló hiányosságaival. A lyukak betömése nem könnyű feladat, mivel egyes állami szervezetek teljesen elzárkóznak még a kommunikációtól is (többek között az ügyészséget és a pszichoterápiás szakma képviselőit látták ilyenek a segítő szervezetek) és az állam nem nyújt a feladatok mellé forrásokat. Erőforrások nélkül pedig sem az együttműködések intézményesítése, sem a halmozottan hátrányos helyzetű áldozatok elérése nem oldható meg, és ami talán a legfontosabb: a GYBCS-ek társadalmi-történelmi okainak felszámolását sem lehet előre-mozdítani (hiszen az oktatási, a szociális vagy az egészségügyi rendszer reformja, vagy a leszakadó társadalmi rétegek felzárkóztatása nem lehet pusztán civil feladat). A két oldalon elkötelezett, proaktív szakembereknek köszönhetően kiépülnek ugyan együttműködések, de ezek többnyire informálisak maradnak, és az alá-fölérendeltségi viszony fennmarad az állam javára. A fent említett intenzív nyomás a nyilvánosság és a hatami mező irányából ezeket az elszórt kezdeményezéseket is sokszor szétöri, megroppantja, ami erodálja a szolidaritás és a segítség fennmaradó formáit is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Összességében elmondható, hogy nagy különbségek vannak az áldozati csoportok között abban a tekintetben, hogy milyen gondoskodáshoz, szolidaritási aktusokhoz tudnak hozzáférni, és ezek mennyire felelnek meg az igényeiknek. A kutatás eredményei szerint a leginkább kiszolgáltatott helyzetben a roma, a menekült és a transznemű áldozatok vannak. A roma áldozatoknál ennek oka az önszerveződés, a hálózatosodás és az érdekérvényesítés alacsony foka, ami láthatatlanná teszi őket és megnehezíti a segítséghez jutásukat. A segítő szervezetek képviselőinek beszámolóit szerint korábban viszonylag jól működött (még ha nem is értek el minden roma közösséghez) egy olyan (nem GYBCS specifikus tevékenységű) roma jogvédőkből, segítő szervezetekből álló hálózat, aminek a tagszervezetei, hálózati összekötői egyszerre rendelkeztek lokális tudással, kapcsolatokkal, terepismerettel, és egyszerre voltak kapcsolatban GYBCS-ek áldozatainak védelmére, érdekérvényesítésére specializálódott jogvédő szervezetekkel és a média képviselőivel. Többek tapasztalata szerint az elmúlt években meggyengült, szétesett ez a hálózat, így sokkal nehezebbé vált az áldozatok elérésre, segítése. Ezt a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy sok esetben az áldozatokban sem tudatosul specifikus áldozati mivoltuk és nincsenek tisztában a jogaikkal, cselekvési lehetőségeikkel.

Fontos szempont az áldozatok láthatóságának kérdése is. Minél inkább látható egy áldozaton, hogy sérülékeny csoporthoz tartozik, annál valószínűbb, hogy erőszakos támadás éri. A roma, a külföldi, vagy a transznemű áldozatok éppen ezért sokkal kiszolgáltatottabbak, és könnyebb prédák lehetnek. A romák, a fedél nélkül élők általában tradicionálisan alacsonyabb társadalmi státuszúak, mint a többségi társadalom tagjai. A hálózatokból való kimaradás és a nyilvánosságtól való elzártság tovább növeli ezeket az egyenlőtlenségeket. A fedél nélkül élők azonban annyiban jobb helyzetben vannak, hogy jellemzően nagyvárosban tömörülve élnek, ami lehetővé teszi, hogy a segítőkkel közvetlenebb kapcsolatot alakítsanak ki. Jó példa erre az Utcajogász hajléktalan embereknek jogsegélyt nyújtó szervezet működése. A szervezet önkéntes jogász munkatársai minden héten Budapest egyik közterén, az érintettek saját közegében, számukra is közérthető módon adnak tanácsokat, nyújtanak segítséget, ami megkönnyíti az áldozatok számára a segítségkérést. Ezzel szemben a szegregátumokban élő romák nagy része soha nem találkozott még olyan jogással vagy segítővel, akivel ezekről a problémákról tudna beszélni.

Az LMBTQ és a zsidó vallási közösség szervezeteiről az a kép rajzolódik ki az áldozatok interjúiból, hogy a többi sérülékeny csoporthoz viszonyítva könnyen el tudják érni az áldozatokat, ismertek, sűrű hálózatokba szer-

veződnek, melyekben a szervezetek között stabil munkamegosztás és együttműködés alakul ki; intézményesült segítési csatornákat működtetnek; a nyilvánosság tereihez hozzá tudnak férni és ott lehetőségeikhez képest tudatosan alakítják a róluk szóló narratívákat; megfelelő mennyiségű erőforrás áll a rendelkezésükre; reflexívek; továbbá proaktívan gyakorolnak nyomást az államra, ha ennek szükségét látják. Ezen felül több esetben beszámoltak az interjúalanyok arról, hogy olyan önvédelmi technikákat, tudáselemeket adnak át a potenciális áldozatoknak, amivel azok egy jövőbeli támadás esetén meg tudják magukat védeni.

A kutatásból ezen felül egyértelművé vált, hogy az univerzalisztikus humanista elveken vagy a csoportszolidaritáson (esetenként áldozati sorosközösségen) nyugvó szolidaritás csatornáinak és hálózatainak kiépülése nem kizárólag az erre felhatalmazott állami és civil szervezetek aktorainak szándékától függ, hanem a hatalmi mező érdekeitől és a nyilvánosság szerkezetének torzulásaitól egyaránt.

HIVATKOZÁSOK

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. (2012) Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> [Letöltve: 2021-05-17].
- American Psychological Association (2004) *Hate Crimes Today: An Age-old Foe in Modern Dress*. APA Online. Elérhető: <http://www2.hawaii.edu/~jamess/hate-ap2.htm> [Letöltve: 2021-05-14].
- Angelusz R.– Tardos R. (2011) Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In Tardos R. – Enyedi Zs. – Szabó A. (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 347–382.
- Balogh A. (2019) *Mulasztás és alulminősítés – avagy a gyűlölet-bűncselekmény megállapításának dilemmái*. Miskolc: Jogi Fórum. Elérhető: https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/balogh_adrienn__mulasztas_es_alulminosites%5bjogi_forum%5d.pdf [Letöltve: 2021-05-14].
- Balogh L. – Pap A. L. (2011) A homofób és transzfób indíttatású gyűlölet-bűncselekmények előfordulása, valamint a jogi fellépés keretei Magyarországon. In Takács J. (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 128–139.
- Balzacq, T. (2011) *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203868508>
- Bárd P. (2015) A gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi üldözésének jogszabályi és társadalmi feltételrendszere. *Kriminológiai Közlemények*, 75, 93–154.
- Bauman, Z. (2000) *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.
- Bencze M. (2018) Bírói konformizmus- ítélezési populizmus az autoriter politikai rendszerek szolgálatában? In *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 1*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 616–638.
- Bodor Á. – Grünhut Z. (2015) Társadalmi rétegződés Magyarországon a bizalom mentén. *Századvég*, 20(78), 19–47.
- Buzan, B. – Weaver, O. – de Wilde, J. (1997) *Security: A New Framework for Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers Inc.
- Castells, M. (2010a) *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume I, The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2010b) *The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume II, The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Darley, J. M. – Latané, B. (1980) *Mikor segítenek az emberek egy válsághelyzetben?* In Szilágyi V. (szerk.) *Együttérzés, önzetlenség, felelősség*. Budapest: Tankönyvkiadó, 20–36.
- Dinók, H. É. (2014) A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. *Állam- és jogtudomány*, 55(4), 26–50.
- Dombos T. – Udvari M. (2014) *Gyűlöletbűncselekmények Magyarországon. Problémák, javaslatok, jó gyakorlatok*. Budapest: Mászág Alapítvány. Elérhető: <https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/gyuloletbcs2014.pdf> [Letöltve: 2021-05-19].
- Éber M. Á. (2020) *A csepp: A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Freyd, J. J. (1996) *Betrayal Trauma: The Logic of forgetting childhood abuse*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gerő M. – Hajdu G. (2015) Az egyéni kapcsolathálók nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 5(4), 12–33. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.12>
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Glassner, B. (1999) *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.
- Görbe A. – Dr. Zán K. (2014) *Migráció – előítélet – idegenellenesség Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem.
- Görgényi I. – Zséger B. (2016) Viktimológia és áldozatpolitika. In Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezi K. – Lévay M. (szerk.) *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer Kiadó, 844–865.
- Jovánovics E. (2013) Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek? Definíciós kérdések, elhatárolások. *Belügyi Szemle*, 61(12), 68–76.
- Jovánovics E. – Pap A. L. (2013) Kollektív bűnösség a XXI. század Magyarországon: Magyarellenesség vádja cigányokkal szemben két emblemikus perben. *Fundamentum*, 17, 153–157.
- Kende A. – Nyúl B. – Hadarics M. – Wessenauer V – Hunyadi B (2018) *Romaellenesség és antiszemitizmus Magyarországon*. Elérhető: https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/EVZ_Romaellenesség%20Antiszemitizmus_Tanulmány_HU_180228.pdf [Letöltve: 2021-05-20].

- Kmetty Z. (2014) *Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel. A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösödésben*. Doktori disszertáció, Budapest: ELTE-TÁTK Szociológia Doktori Iskola. <http://dx.doi.org/10.13140/2.1.2496.5128>
- Kopper Á. – Körtvélyesi Zs. – Majtényi B. – Szalai A. (2020) The ‘Insecurity Toolbox’ of the Illiberal Regime: Rule by Law and Rule by Exclusion. *Political Anthropological Research on International Social Sciences*, 1(2), 216–242. <https://doi.org/10.1163/25903276-BJA10012>
- Körösényi A. (2012) A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra. In Boda Zs. – Körösényi A. (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Új Mandátu
- Kovács A. (2014) Zsidóellenes előítéletesség és az antiszemitizmus dinamikája a mai Magyarországon. In Kolosi T. (szerk.) *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: Társki, 486–508.
- Krekó P. – Juhász A. – Molnár Cs. (2011) A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20(2), 53–79.
- Krémer F. (2004) *A rendőri hatalom természete*. Társadalmi szerep és foglalkozási kultúra. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Lash, S. (1999) *Another Modernity, A Different Rationality*. Oxford: Blackwell.
- Lash, S. (2002) *Critique of Information*. London: Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446217283>
- Manning, R. – Levine, M. – Colling, A. (2007) The Kitty Genovese murder and the social psychology of helping: the parable of the 38 witnesses. *American Psychologist*, 62(6), 555–562. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.62.6.555>
- Marián B. (2013) *Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon*. Budapest: ELTE TTK, Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. Elérhető: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=367%3Aciganyelleneseg-ma-a-ciganyokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=44%3Arasszizmus&Itemid=216, [Letöltve: 2021-05-14].
- Messing V. – Ságvári B. (2016) Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(2), 17–37. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.17>
- Messing V. – Ságvári B. (2018) *Looking behind the culture of fear – cross-national analysis of attitudes towards migration*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung.
- Molnár K. (2000) Az előítéletesség verbális kifejeződései és annak következményei a rendvédelemben. In Molnár K. – Dr. Valcsicsák I. (szerk.) *Előítéletesség – rendvédelem*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 111–117.
- OECD (2020) *All Hands In? Making Diversity Work for All*. Paris: OECD Publishing.
- OSCE [Organisation for Security and Co-operation in Europe] Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (2009) *A Practical Guide*. Warsaw. Elérhető: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, [Letöltve: 2021-05-14].
- OSCE [Organisation for Security and Co-operation in Europe] Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (2010) *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses, Annual Report for 2009*. Warsaw: OSCE-ODHIR. Elérhető: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/73636.pdf> [Letöltve: 2021-05-27].
- Orbán K.K. (2015) *Transz emberek ellen elkövetett erőszakos és diszkriminációs cselekmények dokumentálása: magyarországi tapasztalatok*. Transzvanilla Transznemű Egyesület. Elérhető: https://transvanilla.hu/images/letoltesek/protransz_tapasztalatok_2015.pdf [Letöltve: 2021-05-20].
- Örkény A. – Székelyi M. (2011) *Az igazságosság labirintusaiban: Társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. század Magyarországon*. Budapest: Sík Kiadó.
- Pap A.L. (2019) *Rendészet és sokszínűség*. Budapest: Dialóg Campus.
- Pataki F. (1993) *Bűnbakkepzési folyamatok a társadalomban (A bűnbakjelenség)* akadémiai székfoglaló, 1991. június 6., Értekezések, emlékezések. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pinker, S. (2011) *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Viking Books.
- Polyák G. (2014) *Irányított nyilvánosság*. In Polyák G – Uszkiewicz E. (szerk.) *Foglyul ejtett média*, 5–21. Elérhető: https://mertek.eu/wp-content/uploads/2016/09/szeliden_foglyul_ejteni.pdf [Letöltve: 2021-05-17].
- Reshaur, K. (1992) Concepts of Solidarity in the Political Theory of Hannah Arendt. *Canadian Journal of Political Science*, 25(4), 723–736. <https://doi.org/10.1017/S0008423900004479>
- Ryan, W. (1971) *Blaming the Victim*. New York: Pantheon Books.
- Simonovits B. (2014) Nemzeti identitás, kisebbségek és társadalmi konfliktusok. A magyar társadalom attitűdjeinek alakulása 1992 és 2014 között. In Kolosi T. (szerk.) *Társadalmi Riport 2014*, Budapest: Társki, 404–431.

- Simonovits B. – Szeitl B. (2016) Menekültekkel és migrációs politikával kapcsolatos attitűdök Magyarországon és nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi T. (szerk.) *Társadalmi Riport 2016*, Budapest: Tárki, 422–441.
- Skoll, G. R. (2010) *Social Theory of Fear Terror, Torture, and Death in a Post-Capitalist World*. New York: Palgrave Macmillan.
<http://dx.doi.org/10.1057/9780230112636>
- Szontágh V. A. (2018) Áldozathibáztatás jelensége gyűlölet-bűncselekmények esetében. *Jogi Tanulmányok*, 2018. 421–430. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02600/02687/00008/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2018_421-430.pdf [Letöltve: 2021-05-17].
- Tajfel, H. (1973) Az előítélet gyökerei: néhány megismeréssel kapcsolatos tényező. In Csepeli Gy. (szerk.) *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 40–70.
- Takács J. – Mocsonaki L. – P. Tóth T. (2008) A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. *Esély*, 19(3), 16–54.
- Tóth I. Gy. (2009) *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom érték szerkezetében*. Budapest: Tárki.
- Tóth I. Gy. – Keller T. (2013) *Értékek 2013 – Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon*. Budapest: Tárki.
- Udvari M (2013) Hova tűnnek a gyűlölet-bűncselekmények? Jogalkalmazási anomáliák, rendőrségi és ügyészségi ügykezelés. *Belügyi Szemle*, 61(12), 68–76.
- Ustkiewicz E. (2013) Mit (nem) mutatnak a számok? *Belügyi Szemle*, 61(12), 84–91.
- Utasi Á. (2013) *Kötelékben: szolidaritás-hálók és közélet*. Szeged: Belvedere Meridionale.
<http://dx.doi.org/10.14232/belvbook.2013.58508>

MELLÉKLET 1.

SEGÍTŐ SZERVEZET VEZÉRFONAL (RÖVIDÍTETT)

1. Bemutatkozás – szervezeti előtörténet:

2. Gyűlöletbűncselekmények:

Mik azok a fő problémák, veszélyek, amikkel az LMBTQ (vagy más sérülékeny csoporthoz tartozókat) közösséghez tartozó embereket érinthetik?

Hogyan írnád le, mi a gyűlöletbűncselekmény?

Mennyire érzed ma Magyarországon súlyos problémának a gyűlölet vezérelte, előítéletes indíttatáson alapuló bűncselekmények előfordulását?

Kik válnak szerinted leginkább áldozattá? Milyen csoportokat érint leginkább az áldozattá válás veszélye? Milyen okokat látsz emögött?

Szerinted kiknek lenne a feladata, hogy segítsen az áldozatoknak?

Mennyire működnek megfelelően ezek a szervezetek? Melyik működik a legjobban Magyarországon?

Mit gondolsz, az áldozatok mennyire fordulnak hivatalos szervezetekhez? (Mi az oka, ha nem?)

Mi az oka szerinted annak, hogy sokan nem tesznek feljelentést?

Kik azok, akik nem mernek feljelentést tenni? Miért?

3. Segítő helyzet:

Mik a fő problémák és nehézségek, amikkel az áldozatoknak szembe kell nézniük?

Hogy látod, az áldozatok kivel tudják megbeszélni, megosztani a problémáikat, traumájukat?

Hogyan találnak meg titeket az áldozatok? / Ti az áldozatokat?

Milyen segítségkérők szoktak hozzátok fordulni? Kérlek, mesélj róluk!

Hogy zajlik egy tipikus segítő helyzet?

Milyen alapvető szakmai elveket követsz? Mire törekszel, amikor egy áldozatnak segítesz?

Mi alapján döntitek el, hogy kinek tudtok / akartok segíteni?

Elő szokott fordulni olyan helyzet, amikor olyan problémával fordulnak hozzátok, amiben nem tudtok segíteni?

Segítés során milyen nehézségekkel szoktál szembesülni?

Kik azok, akiknek nehezebb segíteni? Miért?

El tudnál mesélni egy nehezebb, problémásabb helyzetet, amikor egy áldozatnak segítettetek?

Mi az, amit máshogy csinálnál, mint ahogy most csináljátok? Miért? Hogyan?

Rajtatok kívül kiktől tudnak érdemi segítséget kapni az áldozatok?

4. Saját intézmény:

Mi a szervezetek legfőbb céljai, működési területe?

Mik a legnagyobb nehézségek számotokra az áldozatsegítés kapcsán?

Honnan szerzitek az anyagi forrásokat a működésetekhez?

Milyen nagyobb programjaitok voltak az elmúlt években?

Van-e valamilyen belső monitoring / értékelési rendszeretek a programokkal kapcsolatban?

Előfordul, hogy kaptok visszajelzést, kritikát a működésetekkel kapcsolatban? (Ha igen: Ktől? Milyen kritikát?)

Kutatást végeztetek-e a GYB-el kapcsolatban?

Ismersz-e önsegítő áldozati csoportokat? A ti szervezetetekben működik-e ilyen? Mit gondolsz, mennyire működnek jól? (Példa!)

Mennyire jellemző, hogy az áldozatok, akiknek segítettetek kapcsolatban maradnak veletek?

Milyen szervezetekkel vannak együtműködéseitek / közös programjaitok / szakmai egyeztető fórumok? Kik a stratégiai partnereitek? Kiket vontok be a munkátokba, programjaitokba?

Milyen a kapcsolatotok velük? Miben működtök velük együtt? Hogyan alakult ki az együtműködés?

Inkább formális, vagy informális az együtműködés?

Milyen a szervezetek közötti információáramlás?

Előfordult olyan eset, hogy szerettetek volna együtműködni valakivel, de nem sikerült? (Ha igen: Mi volt ennek az oka?)

Működnek komplex programok, amiben több intézmény is részt vesz? (Ha igen: Mi a célja? Hogy alakult ki?)

Mik azok a problémák szerinted, amit egyik intézmény sem tud megoldani?

5. MÁS INTÉZMÉNYEK:

Ideális esetben szerinted melyek lennének azok a szervezetek, csoportok, személyek, akiktől segítséget kellene kapniuk az áldozatoknak? (Milyen segítséget?)

Milyennek látod az állam által az áldozatoknak nyújtott szolgáltatásokat? Mely szervezetek vesznek részt benne? Milyen módon?

Milyennek látod a civilek által az áldozatoknak nyújtott szolgáltatásokat? Mely szervezetek vesznek részt benne? Milyen módon?

Látsz még az államon és a civil szervezeteken kívül olyan fontos szereplőket, akik bármilyen segítséget tudnak nyújtani az áldozatoknak?

Milyen új szereplők, szervezetek jelentek meg, akik áldozatoknak nyújtanak valamilyen segítséget?

Az áldozatok milyen véleménnyel szoktak lenni más intézményekről? Előfordul, hogy valamelyik intézménnyel kapcsolatban negatív tapasztalatokról számolnak be? Mely intézményekkel kapcsolatban? (Példák!)

Szoktak-e beszámolni áldozatok olyan esetekről, amikor más intézmények részéről elfogult, előítéletes megnyilvánulást tapasztaltak, amikor segítséget kértek? Mely intézmények részéről?

Milyennek látod összességében az intézményrendszert, amitől segítséget kellene az áldozatoknak kapniuk?

6. Nyilvánosság:

Milyen esetekben szoktatok a nyilvánosságban megjelenni?

Szoktatok a nyilvánossághoz fordulni egyes konkrét ügyekben?

Mit gondolsz, mitől függ, hogy melyik hírt „*kapja inkább fel*” a média?

A média szerinted mennyire közvetíti hitelesen az áldozatok nézőpontját? Mennyire valóságos az, ami megjelenik? Mennyire elfogulatlanok?

Vannak olyan nyilvánosságbeli megnyilvánulások melyek megnehezítik az áldozatok dolgát, vagy hatással vannak a gyűlöletbűncselekmények alakulására?

7. Jövő – várakozások

ÁLDOZATI VEZÉRFONAL (RÖVIDÍTETT)

1. Bemutatkozás – személyes kapcsolatháló:

2. Védett csoporthoz tartozás:

3. Áldozati előtörténet:

Mik azok a fő hátrányok, problémák, veszélyek, amikkel az LMBTQ közösséghez tartozó embereknek meg kell ma Magyarországon küzdeniük?

Előfordult, hogy valamilyen diszkrimináció, vagy előítéletből fakadó hátrány ért? (Példa!)

Előfordult már, hogy korábban bármilyen támadás, bántalmazás, inzultus, zaklatás ért? (általában)

Ezekben az esetekben kértél bárkitől segítséget, információt?

Ha igen: Kitől? / Hogyan kerültél velük kapcsolatba? / Milyen jellegű segítséget, információt? / Tudtak segíteni? / Kapcsolatban maradtál az adott szervezettel, személlyel?

Családtagoddal, barátoddal, ismerősséddel előfordult, hogy hasonló incidens érte?

Mennyire érzed ma Magyarországon súlyos problémának a gyűlölet vezérelte, előítéletes viselkedésen alapuló bűncselekmények előfordulását?

Szerinted kiknek lenne a feladata, hogy segítsen az áldozatoknak?

Mennyire működnek megfelelően a segítő szervezetek?

Mit gondolsz, az áldozatok mennyire fordulnak bizalommal a hivatalos szervezetekhez? (Mi az oka, ha nem?)

4. Saját történet elmesélése:

Mi volt a legnehezebb abban, ami veled történt?

Van olyan része, ami még ma is feldolgozatlan maradt?

Általában szerinted mik a legnagyobb nehézségek az áldozatok számára?

Tettél feljelentést? Ha nem: Miért nem?

Kiknek tudtad elmesélni, hogy mi történt veled?

Kértél segítséget, információt valakitől az incidens után?

Kiktől kértél segítséget, információt? / Hivatalos szervezethez fordultál információért, segítségért?

Hogyan kerültél velük kapcsolatba? Honnan szereztél róluk információt? Ismerősöktől hallottál véleményt róluk? (Ha igen: Melyiket javasolták? Melyiket nem? Miért?) Mi alapján döntöttél végül, hogy melyikhez fordulsz?

Hogyan zajlott a közös munka? Ideális esetben hogyan kellett volna történnie?

Milyen segítségeket / információt kértél tőlük?

Milyen segítséget / információt kaptál végül tőlük?

Előfordult, hogy nem értették meg (félreértették), hogy mi a problémád, vagy milyen segítségre van szükséged?

Előfordult, hogy nem olyan segítséget kaptál, amit vártál, vagy kértél?

Volt olyan segítő, akivel nem találtad meg a hangot, nehezen értetted meg magadat?

Előfordult olyan eset, amikor úgy érezted, hogy nem kommunikálnak veled megfelelően?

Előfordult olyan eset, amikor úgy érezted, hogy nem áll a rendelkezésedre elég információ?

Tapasztaltál valaki részéről előítéletes, elfogult hozzáállást, amikor segítséget, információt kértél? (Példa!)

Volt olyan eset, amikor más szervezethez, vagy személyhez irányítottak? Milyen ügyben? Miért?

Előfordult-e, hogy valamilyen szervezetnél panasszal éltél, vagy kritikát fogalmaztál meg?

Formális / informális úton tetted meg? Volt intézményes, hivatalos panasztételi lehetőség?

Hogyan fogadták?

Kaptál visszajelzést? / Mi lett végül az ügy eredménye?

Más áldozatokkal kerültél valamilyen kapcsolatba?

Előfordult, hogy utána te is segítettél másoknak?

Ismersz-e önsegítő áldozati csoportokat? Tagja vagy-e ilyennek? Honnan hallottál róluk? Mit gondolsz a működésükről? (Példa!)

5. Intézmények:

Ideális esetben szerinted melyek lennének azok a szervezetek, csoportok, személyek, akiktől segítséget kellene kapniuk az áldozatoknak? (Milyen segítséget?)

Milyennek látod összességében az intézményrendszert, amitől segítséget kellene az áldozatoknak kapniuk?

Melyik része működik jól? Melyiken kellene javítani? Hogyan?

6. Nyilvánosság:

A saját ügyeddel fordultál a nyilvánossághoz? Miért döntöttél így?

Mit gondolsz, mitől függ, hogy melyik hírt „kapja inkább fel” a média?

A média szerinted mennyire közvetíti megfelelően az áldozatok nézőpontját?

Mennyire elfogulatlanok ezekben a helyzetekben?

Vannak olyan nyilvánosságbeli megnyilvánulások melyek véleményed szerint megnehezítik az áldozatok dolgát, vagy hatással vannak a gyűlöletbűncselekményekre?

MELLÉKLET 2. ÁLDOZATI INTERJÚK JELLEMZŐI

SÉRÜLÉKENY CSOPORTHOZ TARTOZÁS, AMI MIATT TÁMADÁS ÉRTE AZ ÁLDOZATOT *	
LMBTQ	11 fő
zsidó származású	6 fő
fedél nélkül élő	2 fő
roma származású	4 fő
külföldi/menekült	2 fő
VALÓS / VÉLELMEZETT CSOPORTHOVATARTOZÁS ALAPJÁN ÉRTE TÁMADÁS	
vélelmezett	6 fő
valós	14 fő
TÁMADÁS HELYSZÍNE	
főváros	11 fő
vidéki város	6 fő
vidéki kistelepülés	3 fő
EGYÉNKÉNT / SZERVEZETKÉNT ÉRTE TÁMADÁS	
egyébként	16 fő
szervezetként	4 fő
állami szervezettel kapcsolatba került	12 fő
civil szervezettel, csoporttal kapcsolatba került	14 fő
nyilvánossághoz fordult	8 fő
feljelentést tett	9 fő
TÁRSADALMI NEM	
férfi	11 fő
nő	9 fő
ÉLETKOR (elkövetés idején)	
18 év alatti	1 fő
18–29 éves	10 fő
30–39 éves	4 fő
40–49 éves	3 fő

* A sérülékeny csoportovatartozás kategória esetében a kategóriák nem egymást kölcsönösen kizáróak, mivel vannak olyan esetek, ahol több csoport elleni gyűlölet motiválta az elkövetőket. (Ilyen például, amikor az egyik félig magyar, félig afroamerikai áldozatot az elkövetők egyszerre azonosították menekültként és roma származásúként.) Ezeknél az eseteknél mind a két kategóriában feltüntettük az áldozatot.

MELLÉKLET 3. SEGÍTŐI INTERJÚK JELLEMZŐI

SEGÍTŐI TEVÉKENYSÉG*	
jogvédő szervezet	5 fő
áldozatsegítő szervezet	3 fő
tudományos-akadémiai szervezet	2 fő
civil segítő csoport	3 fő
vallási szervezet	3 fő
sérülékeny csoportot segítő civil szervezet	6 fő
egészségügyi/pszichiátriai szervezet	2 fő
panasztestület	1 fő
rendészeti szervezet	1 fő
SZERVEZETI TEVÉKENYSÉG GYŰLÖLETBŰNCSEKEMÉNY SPECIFIKUSSÁGA**	
GYBCS-specifikus tevékenység	15 fő
nem GYBCS-specifikus tevékenység	8 fő
ÁLLAMI / CIVIL SZERVEZET, SZERVEZŐDÉS	
állami szervezet	5 fő
civil szervezet, szerveződés	18 fő

* A segítői tevékenységek esetében nem egymást kölcsönösen kizáróak a kategóriák, mivel vannak olyan szervezetek, melyek többfajta tevékenységet is végeznek. Ezeket mind a két kategóriánál feltüntettük.

** A szervezeti tevékenységgel kapcsolatban megkülönböztettünk olyan szervezeteket, melyek „gyűlöletbűncselekmény-specifikusak”. Ezek a szervezetek szervezeti manifesztójukban megfogalmazottan vagy felvállalt célként (adott esetben pályázati tevékenység keretén belül) gyűlölet-bűncselekmények elleni, vagy ezzel kapcsolatos segítő tevékenységet végeznek fő tevékenységi profilként. Azok a szervezetek, melyek ezt nem deklarálják és csupán eseti jelleggel, nem fő tevékenységként foglalkoznak a problémával „nem GYBCS-specifikusként” vannak feltüntetve.